

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM DALI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİ İYİ OLUŞ
VE NARSİSTİK EĞİLİM İLİŞKİSİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nurefşan BOYLU

Danışman:
Doç. Dr. Figen KASAPOĞLU

İSTANBUL
2024

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM DALI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MANEVİ İYİ OLUŞ
VE NARSİSTİK EĞİLİM İLİŞKİSİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nurefşan BOYLU

Danışman:
Doç. Dr. Figen KASAPOĞLU

İSTANBUL

2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı'nda 201321YL02 numaralı Nurefşan BOYLU'nun hazırladığı “*Üniversite Öğrencilerinde Manevi İyi Oluş ve Narsistik Eğilim İlişkisi: İstanbul Örneği*” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 02/07/2024 günü (10:³⁰ - 11:³⁰) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Figen KASAPOĞLU
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ali AYTEN
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nur AKBULUT KILIÇOĞLU
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nurefşan BOYLU

02.07.2024

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerindeki manevi iyi oluş ve narsistik kişilik eğilimi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın yöntemi, korelasyonel araştırma modelindedir. Araştırmaya 468 üniversite öğrencisi (116 erkek, 352 kadın) katılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları olarak, Kişisel Bilgi Formu, Narsistik Kişilik Envanteri-13, Manevi İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Veriler bağımsız örneklemeler için *t* testi, tek yönlü varyans analizi, Pearson korelasyon katsayısı ve basit doğrusal regresyon analizleri ile test edilmiştir. Analiz sonucuna göre, manevi iyi oluş ile narsistik kişilik arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r = -.14$, $p = .003$) bulunmuştur. Basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre ise manevi iyi oluşun narsistik kişiliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($R = .14$, $R^2 = .02$, $p < .01$). Araştırmanın bir başka sonucuna göre ise narsistik kişilik düzeyi cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmazken manevi iyi oluş düzeyi cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Buna göre, kadınların manevi iyi oluş puanlarının erkeklerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, öğrencilerin okudukları fakülteye göre manevi iyi oluşları ve narsistik kişilik eğilimleri anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir. Buna göre ilahiyat fakültesi öğrencilerinin manevi iyi oluş puanı eğitim fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur. Hukuk fakültesinde okuyan öğrencilerin narsistik kişilik puanları ilahiyat fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur. Narsistik kişilik ve manevi iyi oluş düzeylerinde, bireylerin kendilerini dini-manevi anlamda değerlendirmeleri açısından da anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna göre kendini manevi olarak değerlendiren öğrencilerin, ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilere göre; kendini dindar olarak ve hem dindar hem manevi olarak değerlendiren öğrencilerin de kendini manevi olarak ve ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilere göre manevi iyi oluş puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca kendisini ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilerin, kendisini dindar olarak değerlendiren öğrencilere göre narsistik kişilik puanları yüksek çıkmıştır. Araştırma bulguları ilgili literatür kapsamında tartışılıp yorumlanmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Narsistik kişilik, narsisizm, manevi iyi oluş, maneviyat

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the relationship between spiritual well-being and narcissistic personality tendency among university students. The method of the research is correlational research design. A total of 468 university students (116 males, 352 females) participated in the study. Personal Information Form, Narcissistic Personality Inventory-13, and Spiritual Well-Being Scale were used as data collection instruments in the research. The data were tested using independent samples t-test, one-way analysis of variance, Pearson correlation coefficient, and simple linear regression analyses. According to the analysis results, a low level of statistically significant negative relationship was found between spiritual well-being and narcissistic personality. According to the result of simple linear regression analysis, it is seen that spiritual well-being is a significant predictor of narcissistic personality. Another result of the study indicates that while the level of narcissistic personality does not significantly differ according to genders, the level of spiritual well-being significantly differs according to gender. Accordingly, it is observed that females have significantly higher spiritual well-being scores than males. Additionally, spiritual well-being and narcissistic personality tendencies of students vary significantly according to the faculty they study in. Accordingly, the spiritual well-being score of theology faculty students was found to be higher compared to education faculty students. The narcissistic personality scores of students studying in the law faculty were found to be higher compared to theology faculty students. Significant differences were also found in the levels of narcissistic personality and spiritual well-being in terms of individuals' self-evaluation in religious-spiritual terms. According to this, it was found that the spiritual well-being scores of students who evaluate themselves spiritually were higher than those who evaluate themselves neither religious nor spiritual; students who evaluate themselves as religious and both religious and spiritual have higher spiritual well-being scores compared to those who evaluate themselves spiritually and neither religious nor spiritual. Additionally, students who evaluate themselves as neither religious nor spiritual had higher narcissistic personality scores compared to students who evaluate themselves as religious. The research findings were discussed and interpreted within the scope of relevant literature, and various recommendations were made.

Keywords:

Narcissistic personality, narcissism, spiritual well-being, spirituality

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, manevi iyi oluşun ruh sağlığı ile olan ilişkisi üzerinden, maneviyat ve ruhsal bir bozukluk durumu olan narsisizm arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin narsistik kişilik düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki ve manevi iyi oluşun narsistik kişiliği yordama düzeyi incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın manevi danışmanlık ve rehberlik, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, psikiyatri ve ilahiyat alanlarına katkı sağlayacak bir çalışma olması ümit edilmektedir. Ayrıca, bu alan üzerine çalışma yapmak isteyen araştırmacılara fikir vermesi ve çalışmanın bu konuyla ilgili literatüre katkıda bulunması temenni edilmektedir.

Manevi iyi oluşla ilişkisi incelenen narsistik kişilik, genellikle hayatın ilk yıllarında, bebeklik ve çocukluk evresinde, ebeveynle kurulan bağlantı kaynaklı ortaya çıkan ruhsal bir rahatsızlık durumudur. Kişilerin gerçeklik algısını, sosyal ilişkilerini bozabilecek bu kişilik örüntüsü hayatı boyunca kişiyi ve çevresindekileri rahatsız edebilecek bir durumdur. Bu durumu fark etmeyi sağlayacak ve narsistik eğilimleri törpüleyecek sağlıklı desteklere ihtiyaç bulunmaktadır. Maneviyat ve manevi iyi oluş durumunun narsistik kişilik eğilimlerini iyileştirecek faktörlerden olduğu söylenebilir.

Tez konusu seçmem ve sonraki süreçlerin tümünde bana yardımcı olan, her daim ulaşabildiğim ve yardımını hiç esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Figen Kasapoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik yüksek lisans ders sürecinde kendilerinden ders aldığım ve eğitimime katkı sunan Prof. Dr. Ahmet Koç, Prof. Dr. Ali Ayten, Dr. Öğr. Üyesi Nur Akbulut Kılıçoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Güldal, Doç. Dr. Gülşah Taşçı ve Doç. Dr. Ahmet Albayrak hocalarıma da teşekkür ederim. Bugüne kadar her türlü eğitimim hususunda bana maddi-manevi destek olan, beni teşvik eden aileme de şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	x
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
1. BÖLÜM	
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	4
1.3. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemler.....	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.5. Araştırmanın Sayıltıları.....	5
1.6. Tanımlar.....	5
2. BÖLÜM	
KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.1. Narsisizm.....	7
2.1.1. Narsisizm Kavramı Tanımları.....	7
2.1.2. Narsisizmin Mitolojideki Yeri.....	8
2.1.3. Narsisizmin Tarihçesi.....	9
2.1.4. Narsisizmle İlgili Kuramlar.....	10
2.1.4.1. Psikoanalitik Kurama Göre Narsisizm.....	10
2.1.4.2. Kendilik Psikolojisi Kuramına Göre Narsisizm.....	11
2.1.4.3. Nesne İlişkileri Kuramına Göre Narsisizm.....	12
2.1.4.4. Masterson Yaklaşımına Göre Narsisizm.....	13
2.1.4.5. Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Narsisizm.....	13
2.1.5. Narsisizmin Nedenleri.....	13
2.1.6. Narsisizm Tipleri.....	15
2.1.6.1. Normal Narsisizm.....	15
2.1.6.2. Patolojik Narsisizm.....	16
2.1.7. Narsistik Kişilik Bozukluğu (NKB).....	17
2.1.8. Narsisizmin Boyutları.....	18
2.1.8.1. Otorite.....	19
2.1.8.2. Teşhircilik.....	19
2.1.8.3. Sömürücülük.....	20
2.1.8.4. Hak İddia Etme.....	20
2.1.8.5. Kendine Yeterlilik.....	20
2.1.8.6. Üstünlük.....	21
2.1.8.7. Kendini Beğenme.....	21
2.1.9. Literatürde Narsisizmle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	21

2.1.9.1. Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar	22
2.1.9.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	24
2.2. Maneviyat.....	25
2.2.1. Maneviyat Kavramı	25
2.2.2. Maneviyat ve Din İlişkisi	27
2.2.3. Maneviyat ve Ruh Sağlığı	28
2.2.4. Manevi İyi Oluş	30
2.2.5. Literatürde Manevi İyi Oluşla İlgili Yapılan Çalışmalar	32
2.2.5.1. Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar	32
2.2.5.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar	34
3. BÖLÜM	
YÖNTEM	36
3.1. Araştırmanın Modeli	36
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem	36
3.3. Veri Toplama Araçları	37
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	37
3.3.2. Narsistik Kişilik Envanteri-13 (NKE-13).....	37
3.3.3. Spiritüel İyi Oluş Ölçeği (SİÖÖ).....	38
3.4. Verilerin Toplanması	39
3.5. Verilerin İstatistiksel Analizi	39
4. BÖLÜM	
BULGULAR.....	41
4.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi	41
4.2. Narsistik Eğilimin Manevi İyi Oluşa Göre Yordanması.....	41
4.3. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Katılımcıların Cinsiyetine Göre İncelenmesi.....	42
4.4. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Fakültelere Göre İncelenmesi	43
4.5. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre İncelenmesi.....	45
5. BÖLÜM	
TARTIŞMA VE YORUM.....	47
5.1. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluş İlişkisinin Yorumlanması.....	47
5.2. Manevi İyi Oluşun Narsistik Eğilimi Yordamasına İlişkin Yorumlama	48
5.3. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Bireylerin Cinsiyetine Göre Yorumlanması	49
5.3.1. Narsistik Eğilimin Cinsiyete Göre Yorumlanması.....	49
5.3.2. Manevi İyi Oluşun Cinsiyete Göre Yorumlanması.....	51
5.4. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Fakültelere Göre Yorumlanması.....	53
5.4.1. Narsistik Eğilimin Fakültelere Göre Yorumlanması.....	53
5.4.2. Manevi İyi Oluşun Fakültelere Göre Yorumlanması	55
5.5. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre Yorumlanması	56
5.5.1. Narsistik Eğilimin Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre Yorumlanması	56
5.5.2. Manevi İyi Oluşun Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre Yorumlanması	57

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	59
6.1. Sonuç.....	59
6.2. Öneriler	59
6.2.1. Araştırma Bulgularına Dayalı Öneriler	59
6.2.2. İlerde Yapılacak Araştırmalar İçin Öneriler.....	60
KAYNAKLAR	62
EKLER.....	75
EK-1. Katılımcı Onay Formu.....	75
EK-2. Kişisel Bilgi Formu	76
EK-3. Narsistik Kişilik Envanteri-13.....	77
EK-4. Spiritüel İyi Oluş Ölçeği.....	78
EK-5. Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etiği Kurulu Onayı	79
ÖZGEÇMİŞ	80

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
akt.	Aktaran
vd.	ve diğerleri
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
SİÖÖ	Spiritüel İyi Oluş Ölçeği
NKE-13	Narsistik Kişilik Envanteri-13
NKB	Narsistik Kişilik Bozukluğu
DSM	The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı)
APA	American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Derneği)
APA	American Psychiatric Association (Amerikan Psikiyatri Derneği)
WHO	World Health Organization
WHCA	White House Conference on Aging
NICA	The National Interfaith Coalition on Aging

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler	36
Tablo 2 Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi	41
Tablo 3 Cinsiyete Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının Bağımsız Örneklemeler İçin t Testi Sonuçları	43
Tablo 4 Katılımcıların Okudukları Fakülteye Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.....	43
Tablo 5 Katılımcıların Okudukları Fakülteye Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının ANOVA Sonuçları.....	44
Tablo 6 Katılımcıların Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendilerini Değerlendirmelerine Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması.....	45
Tablo 7 Katılımcıların Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendilerini Değerlendirmelerine Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının ANOVA Sonuçları	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Saçılma Diyagramı	42
---------------------------------	----

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Çoğu insan için üniversitede eğitim gördüğü döneme denk gelen ergenlik döneminin sonlarından 20'li yaşların ortalarına kadar olan, genel olarak 18-25 yaş evresini kapsayan dönem için, beliren yetişkinlik terimi kullanılmaktadır (Arnett, 2007). Bu evrenin kendine has bazı psikolojik özellikleri ve problemleri bulunmaktadır. Arnett, beliren yetişkinliği farklı kılan kimlik keşifleri çağı, istikrarsızlık çağı, kendine odaklanma çağı, arada kalma duygusu çağı ve olasılıklar çağı olmak üzere beş özellikten söz etmiştir (Arnett, 2007).

Beliren yetişkinlik evresi; kimlik arayışında olmak, kendine odaklanmak, sonsuz fırsatlar ve seçenekler içinde kaybolmak gibi durumları içermektedir. Bu dönemde yetişkin hayatına hazırlanmak kariyer edinmek, sosyal statüye sahip olmak gibi yerine getirilmesi gereken birçok görev olduğundan bireyler stresli ve zorlu durumlarda kalmaktadır (Özdemir ve Öz-Soysal, 2023). Bunun yanı sıra, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin aşk ve iş konusundaki beklentileri oldukça yüksek olma eğilimindedir. Sadece evlilik için güvenilir bir partner değil, ruh eşlerini bulmak isterler. Ayrıca sadece istikrarlı bir iş değil, kimliklerine uygun, keyifli bir işe sahip olmak isterler. Bu sebeple, gerçek hayatın beliren yetişkinlik evresindeki kişilerin yüksek beklentilerini karşılaması ve onları mutlu etmesi zor olabilmektedir (Arnett, 2007).

Bu dönemdeki bireylerle yapılan bazı çalışmalar sonucu depresyon, intihar düşüncesi, gelecek kaygısı, amaçsız ve manevi boşluk içerisinde olma, özgüven eksikliği gibi birçok problemin beliren yetişkinlik evresinde görülen sıkıntılardan kaynaklandığı gözlenmiştir (Korkut-Owen ve Demirbaş-Çelik, 2018). Araştırmalar, özellikle COVID-19 salgını gibi olaylar sırasında genç bireyler arasında psikolojik sıkıntıda bir artış olduğunu göstermiştir (Pierce vd., 2020; Xiong vd., 2020). Bu sıkıntı işsizlik, anksiyete, depresyon, stres ve travma sonrası stres bozuklukları gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Ayrıca, materyalizm, tüketimcilik ve bireyciliğin hâkim olduğu kültürlerin, gençlerde depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunlara sebep olduğu bulgulanmıştır. Modern

kapitalizmin getirdiği amansız akışın, bireysel rolleri ve değeri verilen becerileri devamlı değıştirmesi ve dönüştürmesi, bireylerin beceriler, bilgiler ve ağlar geliştirmek konusunda yeterli motivasyona sahip olamamalarına sebep olmaktadır. Bu durum da zihin dayanıklılığını azaltmakta, dürtüsel davranışları artırmakta ve kaygı, depresyon, isyankârlık, narsisizm ve diğeri birçok rahatsızlığı ortaya çıkarmaktadır (Moss ve Wilson, 2015).

Büyüklenmecilik, hayranlık ihtiyacı ve empati eksikliği ile karakterize edilen bir kişilik özelliği olan narsisizm, özellikle gençler ve üniversite öğrencileri ile ilgili psikolojik araştırmalarda ilgi çeken bir konu olmuştur (Akar, 2014; Park ve Jang, 2021; Shamsaldini vd., 2014; Sheinov ve Dziavitsyn, 2022). Araştırmalar sonucu narsisizmin depresyon, anksiyete, başkalarına acı çektirme, intihar eğilimleri ve madde bağımlılığı da dahil olmak üzere çeşitli psikopatolojiler ve işlevsiz davranışlarla ilişkili olduğu gözlenmiştir (Can ve Anlı, 2019; Miller vd, 2007; Pincus vd., 2009; Ronningstam vd., 1998). Zaman içindeki eğilimler, genç bireyler arasındaki narsistik kişilik özelliklerinde bir artış olduğunu göstermiştir ve bu da gençlerin psikolojik özelliklerinde potansiyel bir değışime işaret etmektedir (Twenge vd., 2008). Sonuç olarak, psikolojik bir özellik olarak narsisizm, gençlerin yaşamlarında çok yönlü bir rol oynamakta ve onların davranışları, refahları ve etkileşimleri üzerinde etkiler barındırmaktadır.

Literatürde maneviyatın birçok psikolojik sıkıntıya karşı önleyici etkisi olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır (Colistra, 2012; Demiroğlu, 2021; Horozcu, 2010; Young vd., 2000; Yun vd., 2019). Söz gelimi bazı araştırmalar sonucunda maneviyatın stres, kaygı ve depresyon üzerinde düzenleyici ve önleyici bir etkisinin olduğuna çıkmıştır (Young vd., 2000; Yun vd., 2019). Bir başka çalışmada manevi iyi oluş ve tükenmişlik arasında negatif, manevi iyi oluş ve iş tatmini arasında ise pozitif bir ilişki olduğuna sonucuna ulaşılmıştır (Colistra, 2012). Bir diğeri çalışmada maneviyat ve sosyal medya bağımlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğuna sonucuna ulaşılmıştır (Demiroğlu, 2021). Benzer bir çalışmada, maneviyat ve dinin ruh ve beden sağlığına faydası; alkol ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerden alıkoyması, toplumsal ve bireysel hayatı düzenlemesi, ölümden sonraki hayata olan inanç sebebiyle imtihanlar karşısında bireylerin ruh sağlığını koruyabilmesi, hayatın onun sayesinde daha anlamlı görülebilmesi gibi noktalar üzerinden tartışılmıştır (Horozcu, 2010).

Literatürde üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada dindarlık ve narsisizmin boyutları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır (Solmaz, 2021). Başka bir çalışmada içsel dini motivasyon ve narsisizm ilişkisi incelenmiş; içsel dini motivasyon arttıkça narsisizm seviyesinin düştüğü görülmüş ve içsel dini motivasyonun narsisizm üzerinde engelleyici bir etkisi olduğu ileri sürülmüştür (Çınar, 2020). Yine narsistik eğilim, sanal kimlik ve spiritüel/manevi iyi oluşu inceleyen bir çalışmada spiritüel iyi oluşun narsistik eğilim ve sanal kimlikle negatif yönde bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Kardaş, 2017). Bir başka çalışmada dindarlık/dini ibadet, narsisizm ve selfitis arasındaki ilişki incelenmiş ve dini ibadetin, narsisizm ve selfitisi negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Korkmaz, 2020). Dindarlık eğilimleri ve narsisizm ilişkisini inceleyen bir diğer çalışmada, narsisizmi en düşük olan bireylerin kendilerini dindar olarak adlandıranlar ve ibadet edenler olduğu, en yüksek narsisizme sahip bireylerinse ibadet etmeyenler olduğu sonucu elde edilmiştir (Kartopu, 2013). Watson ve arkadaşları (1986) Chicago’da bir grup psikoloji öğrencisiyle yaptıkları çalışmada narsisizm ve içsel dini tutum arasında negatif yönlü bir ilişki bulgulamışlardır. Geç yetişkinlik dönemindeki bireylerle yapılan ve maneviyat, narsisizm ve psikoterapi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada ise maneviyatın otonom veya sağlıklı narsisizmle ilişkili olduğu ancak patolojik narsisizm biçimleriyle ilişkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Wink vd., 2005). Üniversite öğrencileriyle yapılan ve dini/manevi iyi oluş ve kişiliğin karanlık üçlüsü (narsisizm, makyavelizm, psikopati) arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada ise dini/manevi iyi oluşun bu üçlüyle arasında negatif yönlü bir korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır (Kämmerle vd., 2014). Maneviyat, narsisizm ve yaşam memnuniyetleri ilişkisi üzerinde yapılan bir diğer çalışmada ise maneviyat ve narsisizm arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır (Anderson ve Costello, 2009). Literatür incelendiğinde yurt dışında üniversite öğrencilerinde narsisizm ile dindarlık/maneviyat ilişkisini inceleyen araştırmalar bulunmakla birlikte Türkiye’de bu alandaki çalışmaların daha çok narsisizm ve dindarlık bağlamında ele alındığı görülmektedir. Ülkemizde narsisizm ve spiritüel iyi oluş ilişkisini inceleyen bir çalışmaya (Kardaş, 2017) rastlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Narsisizm en genel anlamıyla kişinin ruhsal ve bedensel benliğine duyduğu hayranlık anlamına gelen özseverlik demektir (Türk Dil Kurumu, TDK, 2023). Maneviyat ise kişinin kendisine, diğer insanlara, tabiata, yaratıcıya ve çevresine karşı, aşkınlığın farkında olmasıyla ortaya çıkan bir tecrübe etme ve var olma şekli olarak tanımlanabilir (Elkins vd., 1988). Bu manevi farkındalığın, kişinin kendisini algılayış biçimine etkisi olacağı ve ruhsal bir bozukluk durumu olan narsisizm üzerinde önleyici bir faktör olarak rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın gerekçesi İstanbul'daki üniversite öğrencilerinde narsistik eğilim ve manevi iyi oluş arasındaki ilişkiyi saptamak ve maneviyanın narsisizmi yordayıp yordamadığını incelemektir.

Maneviyanın ve manevi iyi oluşun, bireyin hayatındaki birçok noktada düzenleyici bir etkisi olduğu ve problemlerle başa çıkmada etkili olduğu bilinmektedir (Horozcu, 2010). Özellikle beliren yetişkinlik evresindeki üniversite öğrencilerinin birçok problemle karşı karşıya kaldığı bilinen bir gerçektir (Arnett, 2007). Kapitalist hayatın getirdiği haz ve hız arayışı sonucu ortaya çıkan psikolojik sıkıntılardan biri de narsisizmdir (Moss ve Wilson, 2015). Bu bağlamda maneviyanın, günümüzün önemli bir rahatsızlığı olan narsisizm özelinde nasıl önleyici bir faktör olduğunu incelemek önemli görülmektedir.

Türkiye'de bu alanda yapılan araştırmaların çoğu dindarlık ve narsisizm üzerinden yapılmış olup (Çınar, 2020; Kartopu, 2013; Korkmaz, 2020; Solmaz, 2021) maneviyanın, manevi iyi oluş ve narsisizm arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma oldukça sınırlıdır (Kardaş, 2017). Maneviyat ve din bazı toplumlar için birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak hayata dahil edilse de birebir anlamda birbirlerini karşılamamaları sebebiyle maneviyanın ve manevi iyi oluş penceresinden de narsisizme bir bakış gerekli görülmüştür. Araştırmanın manevi danışmanlık ve rehberlik, psikolojik danışmanlık ve rehberlik ve psikoloji gibi alanların literatürüne katkı sağlaması umulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemler

Bu araştırmanın temel problemi “Üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimiyle manevi iyi oluşu arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusunu cevaplamaktır. Bu temel problemle birlikte aşağıdaki alt problemlerin cevapları da aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinde narsistik eğilim ve manevi iyi oluş arasında anlamlı bir korelasyon var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinde manevi iyi oluş narsistik eğilimin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimleri ve manevi iyi oluşları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimleri ve manevi iyi oluşları okudukları fakültelere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimleri ve manevi iyi oluşları maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini nasıl değerlendirdiklerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın çeşitli sınırlılıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Araştırma İstanbul'daki üniversitelerde lisans öğrenimi gören öğrencilerle sınırlıdır.
2. Araştırma, Kişisel Bilgi Formu, Narsistik Kişilik Envanteri-13 ve Spiritüel İyi Oluş Ölçeği'nden elde edilen veriler ile sınırlıdır.
3. Araştırmada kullanılan ölçekler, kendini bildirim tarzında ölçeklerdir. Bu sebeple bazı yanıtlar yanlış olabilir.
4. Katılımcıların duygu, düşünce ve tutumları zaman içerisinde değişebilir. Bu sebeple araştırma yakın bir zaman dilimiyle sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Sayıtları

Araştırmaya katılan tüm üniversite öğrencilerinin uygulamaya gönüllü katılıp formdaki sorulara içtenlikle yanıt verdikleri varsayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Narsisizm: “Özseverlik: Kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılık” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, TDK, 2023). Literatürde ise “Aşırı öz sevgi veya benmerkezcilik; psikanalitik teoride, kişinin kendi benliğini veya bedenini cinsel bir nesne veya libidonun odağı olarak alması veya benliğe

benzerliği temelinde ilişkisel amaçlar için bir başkasını araması veya seçmesi” şeklinde tanımlanmıştır (American Psychological Association, APA, 2023).

Narsistik Kişilik Bozukluğu: “Erken yetişkinlik döneminde başlayan ve çeşitli bağlamlarda ortaya çıkan büyüklenmecilik, beğenilme ihtiyacı ve empati eksikliğinden oluşan yaygın bir örüntü” şeklinde tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association, APA, 2013, s. 669).

Maneviyat: “Kişinin, kendi benliğine, diğer insanlara, tabiata, nihai olarak kabul ettiği yaratıcı güce ve çevresine karşı aşkın bir boyutun farkındalığıyla ortaya çıkan, hayata ilişkin belirli tanımlanabilir değerlerle karakterize edilen bir varoluş ve deneyimleme biçimi” olarak tanımlanmaktadır (Elkins vd. 1988, s.10).

Manevi İyi Oluş: “Yüksek düzeyde inanç, umut ve iyi tanımlanmış bir dünya görüşü veya inanca ilişkin bağıllık duygusu sağlayan bir sistemdir. Genel olarak varoluşun anlamı ve amacıdır ve bu, kişiselliğe giden etik bir yol, aşkın bir varlıkla, kişinin kendisiyle ve diğerleriyle kurduğu bağ” olarak tanımlanır (Hawks vd., 1995, s.373).

2. BÖLÜM

KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Narsisizm

2.1.1. Narsisizm Kavramı Tanımları

İsmi Yunan mitolojisindeki *Narcissus*'tan almış olan narsisizm psikoloji sözlüğünde, aşırı öz-sevgi, benmerkezcilik ve kendini olduğundan büyük görme gibi anlamlara gelmektedir (Budak, 2009). TDK'daki karşılığı "özseverlik"tir ve kişinin kendi ruhsal ve bedensel benliğine karşı duyduğu bağlılık ve hayranlık şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Narsisizm kavramı günümüze kadar pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin (2013) tanımına göre narsistik kişilik bozukluğu, erken yetişkinlik yıllarında başlayan ve farklı bağlamlarda ortaya çıkan büyülenmecilik, empati eksikliği ve beğenilme ihtiyacından oluşan yaygın bir örüntüye sahiptir. Amerikan Psikologlar Derneği'nin (APA) sözlüğünde ise kendini aşırı sevme veya benmerkezcilik; psikanalitik teoride kişinin kendi egosunu ya da bedenini cinsel bir nesne olarak veya libidonun odak noktası olarak algılaması ya da kendisine olan benzerliğinden yola çıkarak ilişkisel amaçlarla bir başkasını araması veya seçmesi, şeklinde tanımlanmıştır (APA, 2023). Kibirlik, gösterişçilik, kendini beğenmişlik, azamet ve benmerkezcilik gibi kavramlar da yine narsisizme işaret etmek için kullanılmaktadır (Twenge ve Campbell, 2015).

Havelock Ellis (1927), narsisizmin özellikle kadınlarda görüldüğünü iddia etmiş ve narsisizmi bireyin cinsel dürtülerini hayranlık duyarak kendisine yöneltmesi şeklinde tanımlamıştır (akt. Rozenblatt, 2002). Paul Nacke (1899), bu kavramı kendi vücuduna cinsel bir nesnenin ona davrandığı şekilde davranan ve vücuduna tam bir tatmin hissedene kadar bakan, dokunan bir bireyin durumunu tanımlamak için kullanmıştır (Freud, 2012).

Freud, narsisizm terimini bir sapıklık olarak değil her canlıda bir miktar görülebilecek bir olgu ve bireyin kendini koruma içgüdüsünden meydana gelen bencilliğin libidinal bütünleştiricisi olarak görmektedir (Freud, 2012). Masterson'un tanımına göre ise narsisizmin temel özellikleri kendine aşırı bağlılık, büyülenmecilik,

onay ve takdir arayışıyla diğerlerinin peşinde koşulmasına karşın onlara yönelik empati yoksunluğu ve ilgisizliktir (Masterson, 2014). Yine Ozan ve arkadaşları (2008), narsistik kişilik bozukluğunu üstün, eşi bulunmaz ve çok önemli birisi olduğuna dair yaygın bir beğenilme gereksinimi, duygu ve empati eksikliği ile belirlenmiş bir kişilik bozukluğu olarak tanımlamıştır.

Görüldüğü üzere tarihte narsisizm ve narsistik kişilik bozukluğuyla alakalı birçok farklı tanım yapılmıştır. İlk zamanlarda cinsellikle alakalı bir terim olarak kullanılsa da zamanla tanım aralığı genişlemiş ve psikoloji literatüründe kendine ait bir yer edinmiştir. Genel anlamıyla kişinin kendisine yönelik yoğun hayranlığı, diğerlerine karşı empati yoksunluğu ve diğerlerinden daha üstün olduğunu düşünme şeklinde tanımlanabilir.

2.1.2. Narsisizmin Mitolojideki Yeri

Narsisizm kavramı, köken olarak Yunan mitolojisindeki *Narkissos*'a dayanmaktadır. *Narkissos*, suda gördüğü yansımasına âşık olan ve bu imkânsız aşkın peşinden koşarak suya düşüp boğulan bir gençtir (Karaaziz ve Erdem-Atak, 2013; Twenge ve Campbell, 2015). Mitoloji içerisinde birçok farklı anlatısı bulunan *Narkissos*'un bir versiyonu şu şekildedir: Sadece kendisine âşık bencil birisi olan *Narkissos*, bu bencilliğinin cezası olarak *Eros* tarafından ne olduğunu bilemediği bir aşk cezasına çarptırılır. Bir başka anlatıya göre ise *Narkissos*, *Echo* isimli bir peri kızının aşkına karşılık vermemiş, bu sebeple de göldeki yansımasına âşık olmak suretiyle lanetlenmiştir (Gürsu ve Önce-Özokudan, 2019). Bu aşkın ateşiyle yanıp tutuşan *Narkissos*, bir gün göl kenarında kendi yansımasını görür ve içindeki bu yakıp kavuran aşkın bu görüntüye ait olduğunu anlar. Ona dokunmak istediğinde bunun kendi görüntüsü olduğunu ve imkânsız bir mücadeleye giriştiğini anlar. Onun feryatlarını duyarak gelen peri kızları ölüsünü bulurlar ve yakmak için odun getirmeye gidip döndüklerinde *Narkissos*'u bulamazlar. Onun yerine gölün yüzeyinde bitmiş, kendi yansımasını seyreden bir çiçek olduğunu görürler. O çiçek o günden beri “Nergis” adıyla anılmaktadır (Aslan ve Kartopu, 2021). Narsist insanlar da suda yansıyan görüntüsüne âşık olan *Narkissos* gibi, etrafındakileri görmezler, bencil ve kendilerine mahkumdurlar (Alanka ve Cezik, 2016).

2.1.3. Narsisizmin Tarihçesi

Narsisizm kelimesi psikolojide ilk kez Havelock Ellis tarafından 1898 yılında psikolojik bir kavramı açıklamak için kullanılmıştır (Freud, 1997). Ellis narsisizmi mitolojideki *Narcissos*'la ilişkilendirerek kullanmıştır (Aslan ve Kartopu, 2021). Narsisizm terimini ilk kez psikiyatri alanına sokan ise 1899 yılında Paul Nacke olmuştur (Alanka ve Cezik, 2016). Nacke bu terimi seksüel ayartıcılığı (sapıklığı) tanımlamak için kullanmıştır (Freud, 2012; Evren, 1997).

Narsisizmin bir teori olarak ortaya çıkışı 1910, narsisizm teorisinin savaş nevrozlarına uygulanması ise 1919 yılında gerçekleşmiştir (Freud, 1997). Narsisizmin psikanalizdeki yeri Freud'un 1914 tarihli *Narsisizm Üzerine Bir Giriş* adlı makalesine dayanmaktadır. Freud bu yazıda ilk kez birincil ve ikincil narsisizm kavramlarından bahsetmiş ve bunun libidinal aşamalarını sistematize etmiştir (Freud, 2012) Bu çalışma Freud'un narsisizm üzerine yaptığı ilk önemli çalışmadır, ancak Freud "narsisizm" kelimesini ilk kez 1910 yılında *Cinsellik Üzerine Üç Makale* isimli makalesinde dipnot şeklinde kullanmıştır (Freud, 1997). Ancak psikanalitik açıdan "narsisizm" kavramını ilk kez kullanan 1911 tarihli makalesinde Otto Rank olmuştur (Rataj, 2003). Rank makalesinde, narsisizmi kibir ve kendine hayranlıkla ilişkilendirmiştir (Levander, 2018). Rank bu kavramı, *The Double: Psikanalitik Bir Çalışma* (Rank, 1972) adlı çalışmasında daha çok irdlemiştir. "narsistik kişilik yapısı" kavramını ilk kez dillendiren kişi Otto Kernberg (1967); "narsistik kişilik bozukluğu (NKB)" kavramını literatüre kazandıran kişi ise Heinz Kohut (1968) olmuştur. Kohut, *Kendiliğin Çözümlemesi* adlı kitabında narsistik kişilik bozukluğu, psikozlar ve sınırda durumlarla normallik değerlendirmesinden bahsetmiştir. Kohut, narsisizmi kötü bir insani nitelik, ahlaki bir noksanlık şeklinde görme eğilimine sahiptir. (Kohut, 1998a).

Narsisizm kişilik özellikleri ilk kez Raskin ve Hall (1979) tarafından çalışılmıştır. Raskin ve Hall, 223 maddeden oluşan bir ölçekle narsist olan ve narsist olmayan kişiler üzerinde bir çalışma yapmış ve kişilik bozukluğu dışındaki narsist özellik ve tutumları belirlemeye çalışmışlardır (Raskin ve Hall, 1979). Patolojik narsistik karakter özelliklerinin tanımlanması ise ilk kez E. Jones tarafından yapılmıştır (Evren, 1997).

Psikoloji alanında hakkında birçok araştırma yapılan narsisizmin oluşumundaki ruhsal süreçlerin anlaşılması ve tedavisi konusunda, Nesne İlişkileri ve Kendilik Psikolojisi Kuramları önemli bir yere sahiptir. Ancak, şu anki önemine kavuşması, DSM-

III sınıflama sisteminin bu bozukluğu ayrı bir değerlendirmeye tabi tutması ve tanı ölçütleri vermesinden (1980) sonra meydana gelmiştir (Ozan vd., 2008).

2.1.4. Narsisizmle İlgili Kuramlar

2.1.4.1. Psikoanalitik Kurama Göre Narsisizm

Birçok psikanalist, narsisizm üzerine düşünceler geliştirmiştir. Özellikle psikanalizin kurucusu kabul edilen Freud'un bu konudaki görüşleri psikanalitik kuram çerçevesinde önemli bir yer tutar. Freud, narsisizmle ilgili görüşlerini metapsikolojik ve klinik olarak iki kavram çerçevesinde şekillendirmiştir. Metapsikolojik bir yapı olarak Freud narsisizm terimini "Otoerotizm ve nesne sevgisi evreleri arasında görülen normal bir cinsel gelişim evresi, ego gelişimi için gerekli olan orijinal kaynak ve enerji, nesne ya da kişiler arası bir tür seçenek, nesne ilişkilerinde benliğin nesnenin gerçek özelliklerinden daha önemli role sahip olması, nesne eksikliği veya kişiler arası ilişki eksikliğinde etkili olan çevresel bir özellik, ego ideallerinin oluşturulmasına yönelik bir mekanizma, birincil benlik saygısının geliştirilmesi ve sürdürülmesi için gerekli bileşen, koşullandırıcı bir baskı faktörü" anlamlarında kullanmıştır (Raskin ve Terry, 1988, s. 890). Freud, narsisizm terimini klinik psikoloji açısından ise "Kişinin kendine yönelik, kendini sevmeye, kendine hayranlık duyma ve kendini yüceltmesini içeren davranışlar serisi; sevginin kaybı ve başarısızlık korkusunu da içeren kişinin özsaygısıyla ilgili çeşitli türde korkular ve zayıf noktalar: megalomani, idealleştirme, inkâr, yansıtma ve bölünmeyi kapsayan genel bir savunma mekanizması; sevilme ihtiyacı, kendi kendine yeterlilik ve mükemmellik arayışlarına yönelik motivasyon; bireyin başkalarıyla ilişkilerini karakterize edebilecek tutumlar kümesi" şeklinde ele almıştır (Raskin ve Terry, 1988, s. 890).

Freud, ilk olarak libidoyla ilişkilendirerek tanımladığı narsisizmi, yine bu tanım çerçevesinde birincil ve ikincil narsisizm olmak üzere ikiye ayırır. Birincil narsisizm; gelişimin ilk döneminde bebeğin kendisini, dış dünyadan ayıramayarak sevgi nesnesi olarak görmesi, yani sevgiyi kendine yöneltmesi ve libidonun enerjisini sadece kendisi için kullanmasıdır. Bu normal bir gelişim aşamasıdır. Bu yüzden normal ya da sağlıklı narsisizm olarak da anılır. İkincil narsisizm ise gelişimin ilerleyen yıllarında aranan sevgi nesnesinin dış dünyada bulunamamasıyla birlikte libidonun tekrar benliğe yönelmesiyle oluşan patolojik bir örüntüdür. Bu şekilde kişi kendisini nesne haline getirerek bunu

benliğinin bir parçası olarak görmeye başlar. Kişi dış bir nesneye harcaması gereken libidoyu kendisine harcar (Freud, 2012).

Freud, narsisizm teorisinde kişinin narsistik tipine uygun olarak yer alan sevgi nesnelerini kişinin kendisinin halihazırda olduğu şey, kendisinin önceden olmuş olduğu şey, kendisinin gelecekte olmayı arzuladığı şey, daha evvel kendisinin bir parçası olmuş olan şey, olarak özetlemiştir (Freud, 2012).

2.1.4.2. Kendilik Psikolojisi Kuramına Göre Narsisizm

Kendilik Psikolojisi Kuramı'nı geliştiren Heinz Kohut yıllarca Freud dersleri verdikten sonra 1959 yılında yayınladığı *İçe Bakış, Empati ve Akıl Sağlığı'nın Yarım Çemberi* adlı makalesi ile Freud'un görüşlerinden ayrılmaya başladığını belli etmiş ve ilerleyen zamanda Kendilik Psikoloji kuramını ortaya koymuştur (Turan, 2022). Kohut (1998a), narsisizmi sağlıklı ve gerekli olgunlaşma basamaklarını içeren bir gelişimsel yapı olarak değerlendirmiştir. Kohut'un ortaya koyduğu Kendilik Psikolojisi kuramı sonrası, narsisizm sağlıklı bir durum olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Anlı ve Bahadır, 2007).

Kohut, narsistik gelişimi "büyüklenmeci kendilik" ve "idealleştirilmiş ebeveyn imagosu" kavramları üzerinden ele almıştır. Eğer ebeveynler çocuğun gelişimsel döneminin gerektirdiği ihtiyaçlarını karşılamazlarsa travmatik hayal kırıklıkları yaşanır ve bunun sonucunda da patolojik narsisizmin ortaya çıkmasına sebep olan gelişimsel duraklamalar oluşur. Bu travmatik hayal kırıklığı "idealleştirilmiş ebeveyn imagosu" çizgisi üzerinde oluşursa sınır kişilik özellikleri ortaya çıkar. Eğer travmatik hayal kırıklığı "büyüklenmeci kendilik" çizgisi üzerinde oluşursa narsistik kişilik özellikleri ortaya çıkar (Kohut, 1998a).

Kohut, narsistik kişilik bozukluğunun temelinde yatan sebebin ebeveyn temelli birincil ve ikincil aynalanma eksikliği olduğunu iddia etmiştir. Çocuk, birincil aynalanma talebini daha çok anneye; ikincil aynalanma talebini ise babaya yöneltmektedir. Çocuğun türlü ifadelerle ortaya koyduğu narsistik ihtiyaçlarının ebeveynleri tarafından sağlıklı bir şekilde karşılanması, çocukta patolojik narsisizmin gelişimine engel olmakta ve sağlıklı bir narsisizm sürdürmesini sağlamaktadır. Aksi durumda, yani çocuğun ihtiyaçlarının sağlıklı bir biçimde karşılanmaması durumunda ise yukarıda da bahsi geçen bir tarafta büyüklenmeci kendilik, diğer tarafta da idealleştirilmiş ebeveyn imagosunun olduğu narsistik yapılanmalar ortaya çıkmaktadır (Kohut, 1998b).

2.1.4.3. Nesne İlişkileri Kuramına Göre Narsisizm

Kernberg'in nesne ilişkileri teorisi, erken dönem ilişkilerinin bireyin kişiliğini ve psikopatolojisini şekillendirmedeki rolünü vurgulayan psikanalitik bir yaklaşımdır. Kernberg'e göre, özellikle birincil bakıcılarla olan erken dönem nesne ilişkilerinin kalitesi, bireyin benlik ve diğerlerine ilişkin içsel temsillerinin gelişiminin yanı sıra duygu düzenleme ve kişilerarası işlevsellik kapasitesini de etkilemektedir (Kernberg, 1972). Kişilik bozuklukları ve narsisizmle olan ilişkisi bakımından ele alındığında çok sayıdaki kişilik bozukluklarını psikotik, sınır durum ve nevrotik kişilik olarak üç gruba ayıran Kernberg, narsistik kişilik yapısını patolojik bir tür sınır durum olarak kabul etmektedir (Kernberg, 1967). Kernberg'e göre narsisizmin kaynağı kendilik sevgisidir (Kernberg, 2008).

Erken dönemde ebeveyniyle ilişkilerinde ebeveynin soğuk, ilgisiz ve benzeri tutumları sebebiyle hayal kırıklığına uğrayan çocuk, buna karşılık olarak bir savunma mekanizması geliştirerek gerçek ve ideal kendilik temsilleri ile ideal ebeveyn temsillerini içeren anormal büyüklenmeci bir benlik yaratmaktadır. Ebeveynin sergilediği bu ihmalkâr tavırlar çocukta duygusal açlığa ve öfkeye sebep olur. Böylece çocuk, diğer insanlarda kendisine hayranlık uyandırabilecek bazı özelliklerini kullanarak yaşadığı hayal kırıklığı ve öfkenin oluşturduğu bu tahribattan kurtulmaya çalışır. Kernberg'e göre narsistik bir savunma olan bu durum, büyüklenmeci, kendini aşırı üstün gören bir kişiliğe sebep olmaktadır (Kernberg, 2019).

Kernberg, narsistlerin aşırı düzeyde kendilerinden bahseden, başkaları tarafından seilmeye ve hayranlık duyulmaya yönelik büyük bir gereksinim duyan, duygusal hayatları yüzeysel, diğerleriyle empati kuramayan, başkalarından aldıkları övgüler veya kendi büyüklenme fantezileri dışında hayattan keyif alamayan kimseler olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca bu kişilerin ilişkilerinde kontrolcü, sömürücü ve küçümseyici kimseler olduğunu da belirtmiştir (Kernberg, 1967). Ancak, her ne kadar narsist bireyler dışarıdan bakıldığında çok güçlü ve kibirli görünseler de, özlerinde çok zayıf, korkularla dolu, sürekli olarak kendi değerlerini sorgulayan ve kimlik karmaşası yaşayan kimselerdir. Aksi yönde davranışları daha evvel de belirtildiği üzere bir savunma mekanizması ve erken dönemde yaşadıkları hayal kırıklığına karşın bir telafi yöntemidir (Kernberg, 2019).

2.1.4.4. Masterson Yaklaşımına Göre Narsisizm

James Masterson, narsisizmi gerçek kendiliğin bozulmasının bir sonucu olarak meydana gelen psikopatolojik bir savunma olarak değerlendirir (Doğan ve Çolak, 2020). Narsistik kişilik bozukluğunun, Mahler'in ayrılma-bireyleşme kuramının uygulama alt evresindeki duraklama olduğunu ileri sürer. Gelişimsel duraklamanın en büyük sebebi annenin çocuğu aynalama konusundaki başarısızlığı veya çocuğu aşırı derecede idealize ederek yüceltmesidir (Masterson, 2011).

Masterson, narsistik kişilik bozukluğunu teşhirci ve gizli olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Teşhirci narsist, büyüklenmeci yapısını dışa vurur; gizli narsist ise büyüklenmeci durumunu gizler ve diğer kişiyi idealleştirir (Masterson, 2011). Teşhirci narsistler, çocukluk yıllarında ebeveynleri tarafından gerçekçi olmayan bir biçimde, fazlaca pohpohlanmaya maruz kalmış ve kendi büyüklenme ihtiyaçlarını çocukları üzerinden tatmin etmeye çalışan ebeveynlerin elinde yetişmiş kimselerdir. Gizli narsistler ise ebeveynleri tarafından onaylanmamış, benlik ihtiyaçları karşılanmamış bunun sonucunda da aşırı bir tevazuyla ebeveynlerini idealleştiren bireylerdir. Bu kişiler, yetişkinlik yıllarında da idealleştirebilecekleri bir nesne/ kişi arayışına girerler (Turan, 2022). Bu tip narsistler, narsistik incinebilirliğe ve yaralanmalara daha açıktır (Masterson, 2011).

2.1.4.5. Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Narsisizm

Sosyal öğrenme kuramı, psikoanalitik teorinin aksine çocukların ebeveynlerinin soğuk tavırlarıyla karşılaştıklarında değil; ebeveynleri tarafından aşırı değer gördüklerinde, yani ebeveynleri onları diğer çocuklardan daha özel ve daha fazla hakka sahip olarak gördüklerinde narsist olma ihtimallerinin yüksek olduğunu savunmaktadır. Bu teoriye göre ebeveynin aşırı değer vermesi narsisizmin gelişmesine yol açar ve bu da şişirilmiş bir benlik duygusu ve özel muamele beklentisiyle sonuçlanır (Brummelman vd., 2015).

2.1.5. Narsisizmin Nedenleri

Psikodinamik yaklaşıma göre, çocukluk çağında yaşanan başarısızlık, korku, bağımlılık ihtiyaçlarının ihmalı veya çocuğun tutumlarına yönelik alaycı tepkiler gösterilmesi, eleştirilmesi gibi sebepler çocukta patolojik narsisizmin gelişmesine ve narsistik kişilik bozukluğuna yol açmaktadır (Karaaziz ve Erdem-Atak, 2013).

Freud'a göre narsisizmin sebepleri ebeveynlerin çocuklarına karşı olan iki farklı uıttaki tutumlarıdır. Bunlardan birinde ebeveyn çocuğa çok fazla değeri verir ve onu şımartır; her türlü mükemmelliği ona atfederek hatalarını görmez. Diğerinde ise ebeveyn çocuğa karşı soğuk ve ilgisiz davranışlarda bulunur, onu eleştirir. Freud'a göre bu durumlar kişinin libidosunu dış dünyadan kendisine kaydırmasına sebep olur ve bunun sonucunda narsisizm ortaya çıkar (Freud, 2012).

Heinz Kohut ise narsistik bozukluğun temel nedeninin kendilik yapısındaki temel kusur olduğunu öne sürer. Kohut, kendilik yapısındaki bu temel kusuru ihmal edilme, değeri görmeme ve kabullenilmeme hissi, yetersiz öz saygı, depresyon, güvensizlik gibi durumlarla tanımlamaktadır. En temel sebep olarak ise ebeveynin, özellikle annenin, çocuğun ihtiyacına doğru yanıt vermemesini ve yetersiz kalmasını göstermiştir (Kohut, 1998a).

Görüldüğü üzere narsisizmin gelişmesindeki en büyük etmen çocuk ve ebeveyn ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Çocukluk yıllarında aşığılanmış veya ebeveynleri tarafından devamlı ve abartılı şekillerde övülmüş çocuklar narsisizme yatkın olabilmektedir (Yılmaz, 2014). Özellikle çocukluk yıllarında, anne ile bağ kurma konusunda problem yaşamış çocukların yetişkinlikte narsisizme daha meyilli olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2014). Çocuk kendi bedeninden sonra keşfettiği ikincil nesne olan annenin reddedici, değişken, tutarsız, duygusal anlamda terk edici tavırları sebebiyle hayal kırıklığına uğrar ve ona vereceği sevgiyi geri çekerek birincil nesne olarak tanıdığı ve güven duyduğu kendiliğine verir. Böylelikle ebeveynle sağlıklı bir şekilde kurulamayan bağ yüzünden çocuk toplumla kurabileceği bağın yolunu da kapatmış olur (Ozan vd., 2008).

Ozan ve arkadaşları (2008), çalışmalarında narsist bireylerin ebeveynlerini çocuğunu tersleyen, emir veren, baskıcı ve duygusal olarak soğuk ve uzak davranan; çocuğunu kendi beklentilerinin tatmini için kullanan ve bu beklentileri çocuğunun acılarına önceleyen, acımasızca kızan ve suçlayan; çocuğunun bireyselliğini kabul etmeyerek onu kendisinin bir uzantısı gibi gören; tepkilerinde ölçsüz, kişisel sınırlara ve mahremiyete saygı duymayan; çocuğunun ihtiyaçlarını görmezden gelen, çocuktan çok fazla şey bekleyen; değişken, keyfine göre hareket eden; çocuğunu ruhsal ve bedensel olarak olumlu duygulardan uzak bir ortamda yetiştiren ebeveynler olarak tanımlamışlardır.

2.1.6. Narsisizm Tipleri

Narsisizmi, normal/sağlıklı narsisizm ve patolojik/hastalıklı narsisizm şeklinde iki başlıkta ele almak mümkündür. Normal narsisizm, en genel anlamda her bireyde bulunan ve sağlıklı bir kimlik durumu için bulunması gereken narsisizmdir; patolojik narsisizm ise normal narsisizmin birtakım engellere maruz kalarak zayıflamış veya şişmiş bir öz benlik sevgisine dönüşmesiyle sonuçlanan hastalıklı durumdur (Aslan ve Kartopu, 2021). Aşağıdaki alt başlıklarda bu narsisizm tipleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1.6.1. Normal Narsisizm

Normal narsisizm, kişinin çevresi ve çevresindekilerin talepleriyle etkili bir şekilde başa çıkabildiğini hissettiği, yüksek benlik saygısına sahip olduğu bir durumdur (Rozenblatt, 2002). Freud, sağlıklı yani normal narsisizmi birincil narsisizm olarak ele almış ve bunun kendini koruma içgüdüleriyle bağlantılı, herkeste bulunan bir narsisizm çeşidi olduğunu belirtmiştir (Freud, 2012).

Kernberg, normal narsisizmi kendiliğe libidinal yatırım olarak tanımlar ve bu durumu etkileyen bazı ruh içi yapılar ve dışsal faktörler olduğundan söz eder. Bunları ideal kendilik ve ben amaçları, nesne temsilleri, üstben faktörleri, içgüdüsel ve bedensel faktörler ve dış unsurlar başlıkları altında özetlemiştir (Kernberg, 2019).

Fromm'a göre normal narsisizm en genel anlamda bireyin kendi bedenine yönelik beğenisidir. Fromm, estetik ya da başka bir yargı söz konusu olmaksızın kişinin kendi bedeniyle alakalı olduğunda hoşlandığı ya da rahatsız olmadığı bir durumdan başkasının bedeni söz konusu olduğunda hoşlanmaması durumunu yaygın bir narsisizm türü olarak açıklar (Fromm, 2023).

Sağlıklı narsisizmin kişiye faydası olabileceği ve kişi için olumlu duygulara sebep olabileceği şeklinde bir düşünce vardır. Hatta narsisizmin belli bir sınırı aşmadığı ve tehlikeli düzeye gelmediği sürece gerekli bir eğilim olduğu söylenmektedir (Yıldırım ve Taştan, 2020). Birey, biyolojik olarak hayatta kalmak, kendisini savunmak ve geçimini sağlamak için başkalarına verdiğinin çok ötesinde bir önemi kendisine atfetmek zorundadır. Dünyevi hayatta kalma açısından narsisizm yokluğu en tehlikeli şeylerden biri bile olabilir (Fromm, 2023).

Birey normal narsisizmde özdeğer ve özgüveninin hiçbir kuşkuya sahip olmaksızın farkındadır ve başka kişiler tarafından eleştirilmek kişinin özgüvenini zedelemeyiz. Bu durumda kişinin amacı diğerleri tarafından kabul görmek ve hak ettiğı değere sahip olmaktır (Karaaziz ve Erdem-Atak, 2013). Her insanda var olan bu narsistik ihtiyacın bireyde karşılanmaması durumunda narsistik yaralanmalar ortaya çıkabilir. Bu da patoloji gelişmesine sebep olabilir (Balcı, 2022).

2.1.6.2. Patolojik Narsisizm

Patolojik narsisizm, kişiyi sevmeme veya etkisiz hissetme gibi psikolojik varlığını tehdit eden güçlerden korumaya yönelik kişilik organizasyonu şeklinde tanımlanabilir (Rozenblatt, 2002). Araştırmacılara göre patolojik narsisizmin birçok farklı tanımı olmasına karşın, temel sebebinin bireyin ilk yıllarına dayandığı ve özellikle ebeveyn-çocuk ilişkisi temelli olduğu konusunda ittifak edilmiştir (Freud, 2012; Kernberg, 2019; Kohut, 1998a; Kohut, 1998b).

Patolojik narsisizmde kişi, dışarıdan bakıldığında kendinden tamamen emin bir görüntü çizmesine ve diğerlerinin düşüncelerinden, eleştirilerinden etkilenmez görünmesine karşın iç dünyasında başkalarının düşüncelerini çok önemser ve onlarla şekillenir. Patolojik narsisizmi, sağlıklı narsisizmden ayıran en önemli nokta da bu dışardan gelen yorumların birey üzerindeki aşırı etkisi, yani bireyin onlarla beslenmesi ve onlara muhtaç durumda olmasıdır (Karaaziz ve Erdem-Atak, 2013). Patolojik narsisizm, bilinenin aksine, kendini aşırı sevmekten ziyade acı verici derecede kronik kendini sevme eksikliğini, devamlı yoğun bir çabayla, dışarıdan gelen beğeni ve hayranlıklarla telafi etmeye çalışma çabalarıdır (Evren, 1997).

Kernberg, patolojik narsisizmde saldırganlık, öfke gibi tutumların yer aldığını söyler. Birey, patolojik incinebilirliğe sahiptir; bu da karşı tarafın eleştirilerine aşırı tepki vererek ve kendinde hoşlanmadığı özellikleri karşı tarafa yansıtarak saldırgan bir tutum sergilemesine sebep olabilir. Birey, çocuksu beklentilere sahiptir; bencillik, talepkârlık, idealleştirme ve bağımlılık gibi özellikler görülür. Bireyin çevreyle ilişkileri bozuktur. Kernberg, ciddi patolojik vakalarda içselleştirilmiş bir nesneye göre biçimlenecek kadar patolojik bir özdeşleşme süreci olduğundan da söz etmektedir (Kernberg, 2019).

Fromm, patolojik narsisizmin akılcı yargıların çarpıtılması, her eleştirinin duygusal tepkiyle –şiddetli bir öfke veya depresyon- karşılanması gibi olumsuz

sonuçlarından söz etmiştir. Kişi dış dünyayı güvenilmez bir yer olarak algılamakta ve gerçekleri önyargılarla dolu değer yargısına göre çarpıtmaktadır. Her şeye karşı taraflı bir bakış açısı vardır ve kendisi dışında kalan her şeyin değerinin düşük olduğuna inanır. Dünyaya yönelik yalnızlık ve korku duygusunu narsistik şişinmeyle telafi etmeye çalışır (Fromm, 2023).

Normal ve patolojik narsisizm ayrımı, narsisizmin büyüklenmeci ve kırılgan özellikleriyle ilişkilidir. Büyüklenmeci ve kırılgan narsisizm; aşırılık, esnek olmama, yaygınlık, işlevsel bozulma ve sıkıntı seviyesine göre patolojik olarak değerlendirilmektedir (Miller vd., 2017). Büyüklenmeci ve diğer bir adıyla açık narsisizm olarak adlandırılan narsisizm şekli; empati yoksunluğu, grandiyözite, saldırganlık, teşhircilik, sömürücülük, baskınlık, düşmanca tutumlar, yansıtılan yoğun öfke, yüksek beklentiler ve hak görme ile; kırılgan veya diğer isimleriyle örtük/aşırı duyarlı narsisizm şekli ise kaygı, utanç, boşluk ve yetersizlik duygusunun yoğunluğu, eleştiriye ya da başarısızlığa karşı dayanıksızlık, içedönük ve kaçınan tutumlarla ilişkili bulunmuştur (Üzümcü, 2016).

2.1.7. Narsistik Kişilik Bozukluğu (NKB)

Psikoloji sözlüğünde kişilik bozukluğu; çoğunlukla ergenlik veya daha erken dönemlerde ortaya çıkan, kişinin yaşamsal işleyişini veya ruhsal yapısını bozacak seviyede katı ve uyumsuz bir ilişki kurma, davranma, düşünme ve algılama yapısıyla tanımlanan davranış bozukluklarının genel adıdır. Paranoid, şizoid, şizotipik, histriyonik, antisosyal, narsistik, sınırda, saplantılı-zorlanımlı, bağımlı, kaçınmacı gibi çeşitleri vardır (Budak, 2009).

Kişilik bozukluklarından Narsistik Kişilik Bozukluğu'nun kriterleri 1980 tarihinde ilk kez DSM-3'te tanımlanmıştır. Bu kriterlerde Kohut, Kernberg ve Millon'un görüşleri esas kabul edilmiştir. Zamanla kriterlerde bazı düzenlemeler meydana gelmiştir ve günümüzde DSM-5 kriterleri kabul görmektedir (Solmaz, 2021). DSM-5'te yayınlanan bu kriterlerden beş veya daha fazlasının bulunması durumunda uzmanlar tarafından NKB teşhisi konulmaktadır. NKB erken yetişkinlik döneminde ortaya çıkan büyüklenmecilik, hayranlık ihtiyacı ve empati eksikliği özellikleriyle bağlantılı bir bozukluktur (APA, 2013).

DSM-5 kriterlerine göre narsistik kişilik bozukluğuna sahip bireyler "Büyüklenmeci bir kendini önemseme duygusuna sahiptir. Başarılarını fazlasıyla abartır.

Sınırsız başarı, güç, parlaklık, güzellik veya ideal aşk fantezileriyle doludur. Kendisinin özel ve benzersiz olduğuna ve yalnızca diğer özel veya yüksek statülü kişiler tarafından anlaşılabilceğine veya onlarla ilişki kurması gerektiğine inanır. Aşırı hayranlığa gereksinim duyar. Hak sahibi olma duygusuna sahiptir. Makul olmayacak derecede dediklerinin hemen yapılması yönünde özel muamele bekler. İlişkilerinde sömürücüdür. Kendi amaçları uğruna başkalarını kullanır. Empatiden yoksundur: başkalarının duygularını ve ihtiyaçlarını tanımak ve anlamak konusunda isteksizdir. Sıklıkla başkalarını kıskanır veya başkalarının kendisini kıskandığına inanır. Kibirli, kendini beğenmiş davranışlar veya tutumlar sergiler.” özellikleriyle tanımlanmıştır (APA, 2013, s. 669-670):

Burada dikkat edilmesi gereken nokta narsistik kişilik özellikleriyle NKB’yi karıştırmamak gerektiğidir. Kişilik yapısını NKB’den ayıran bazı özellikler vardır. Narsistik kişilik yapısına sahip kişiler eleştiri kaldırabilir, ilişkilerinde sömürücü değil, kendi amaçlarına yönelik bir duruş sergilerler. Fikirlerini iyi pazarlayan, rekabeti seven ve kendilerini eşsiz niteliğe sahip gören kimselerdir. Bununla beraber ayrıcalık beklemek, beğeni ve övgüye aşırı rağbet etmek gibi özellikleri yoktur. Empati kurabilmeleri mümkündür (Doğan ve Çolak, 2020).

2.1.8. Narsisizmin Boyutları

Narsisizmin daha iyi anlaşılabilmesi için, araştırmacılar tarafından narsisizmin birçok alt boyutu belirlenmiş ve literatürde bununla ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Robert Emmons, 1984 yılında narsisizmle ilgili liderlik/otorite, sömürücülük/hak iddia etme, üstünlük/büyüklenmecilik ve kendi ile ilgililik/kendine hayranlık olarak adlandırdığı dört ayrı faktör ortaya çıkarmıştır (Emmons, 1987). Daha sonra Raskin ve Terry (1988), yaptıkları çalışma sonucu Emmons’un ortaya koyduğu bu boyutların bazılarının birden fazla kavramla ilişkili olduğuna kanaat getirerek yedi boyutlu, yeni bir yapıyı geliştirmişlerdir. Bu boyutlar sömürücülük, otorite, teşhircilik, kendine yeterlilik, hak iddia etme, üstünlük ve kendini beğenme boyutlarıdır (Raskin ve Terry, 1988). Bunlar içinde özellikle hak iddia etme ve sömürücülük boyutları aşırı psikolojik uyumsuzluğu temsil ederken, kendine yeterlilik ve otorite daha hafif uyumsuzluğu temsil etmektedir (Reidy vd., 2008).

Narsistik kişilik özellikleri sergileyen bir kimsede bu özelliklerin hepsi aynı oranda bulunmayabilir. Hangi boyutun oranının yüksek olduğuna bağlı olarak kişinin narsistik özellikleri farklılık gösterebilir. Bu sebeple bu boyutları ele alan birçok ölçek geliştirilmiştir. Bazısında bu boyutların tamamı ele alındığı gibi bazısında da özellikle birkaç boyuta odaklanılmıştır. Raskin ve Terry (1988) sonrası, birçok araştırmacı kendi çalışmaları çerçevesinde farklı sayılarda boyutlar elde etmiştir. Bu bölümde Raskin ve Terry tarafından oluşturulan narsisizm boyutları ayrı başlıklar olarak ele alınacaktır.

2.1.8.1. Otorite

Raskin ve Terry'ye göre narsisizmin otorite boyutu baskınlık, atılganlık, liderlik, eleştirelilik ve özgüven kavramlarıyla ilişkilidir (Raskin ve Terry, 1988). Otoriter kişilik, psikoloji sözlüğündeki anlamı itibariyle katılık, güvensizlik, kendinden olmayana karşı önyargı, otoriteye ve geleneksel olana sorgulanmaz bir bağlılık, belirsizliğe karşı tahammülsüzlük, hoşgörü eksikliği ve kendinden üst konumdakilere karşı boyun eğerken kendinden alt konumdakilere karşı tahakküm kurma, basmakalıp düşüncelere sahip olma gibi özellikleri barındıran kişilik çeşididir (Budak, 2009). Otorite boyutu yüksek olan narsist kişiler, kendilerinden aşağı düzeyde olanlara daha fazla öfke gösterirken daha yukarı düzeyde olanların durumuna ulaşabilme umuduyla onlara karşı daha olumlu tepkiler verirler (Gürman, 2019).

2.1.8.2. Teşhircilik

Raskin ve Terry (1988), teşhircilik boyutunun sansasyon arayışı, gösterişçilik, dışa dönüklük ve dürtü kontrolü eksikliği özellikleriyle karakterize olduğu kanaatindedir. Psikoloji sözlüğünde devamlı ilgi odağı olmak ve dikkat çekmek üzerine bir eğilim, psikoseksüel bir rahatsızlık olarak tanımlanmıştır (Budak, 2009). Teşhircilik boyutu güçlü olan kişiler sahip oldukları şeylerle gösteriş yaparak insanların ilgisini çekmeyi hedeflerler. Konu kendileri olmadığı zaman bile bir şekilde konuyu kendilerine getirmeyi başarırlar (Solmaz, 2021). Bu kişilerin öz güveni aşırı yüksek, iddialı ve kendine yönelik yoğun bir hoşgörüsü bulunmasına rağmen çevresine karşı kaba ve saygısızca davrandığı görülür. Sınırsız güç, başarı, güzellik, kendine yönelik yoğun ilgi, incitilemezlik düşüncesi, biricik olma duygusu gibi durumlar teşhirciliğin altında yatan nedenlerdir. Bu eğilimin fazla olması kişiyi gerçeklikten koparır (Kocagöz-Uzun, 2019).

2.1.8.3. Sömürücülük

Raskin ve Terry (1988), sömürücülük boyutunu asilik, uyumsuzluk, düşmanlık, başkalarını dikkate almama ve hoşgörü eksikliği gibi özelliklerle ilişkili görmüştür. Kernberg'e göre narsist kişiler diğer insanlarla olan ilişkilerinde suçluluk duymadan sömürme, denetleme ve ilişki kurduğu kişilere sahip olma hakkını kendilerinde görürler. İnsanlara suyu sıkılıp posası atılan bir limon gibi davranmaktan çekinmezler (Kernberg, 2019). Sömürücülüğün üç şekli vardır: Sömüren kişi, sömürülen kişiyi zorlama veya aldatma yoluyla kullanabilir. Sömürülen kişinin sömürülmeye rızası olabilir. Sömürülen kişi, bir çıkar veya güvence bağlamında sömürüye izin veriyor olabilir (Altun, 2015).

2.1.8.4. Hak İddia Etme

Raskin ve Terry'ye göre hırs, güç ihtiyacı, baskınlık, düşmanlık, sertlik, öz kontrol ve başkalarına karşı hoşgörü eksikliği ile ilişkilidir (Raskin ve Terry, 1988). Narsistler, özel ve eşsiz olduklarını, gerçekte olduklarından daha zeki ve çekici olduklarını ve diğerlerine kıyasla baskınlık, güç gibi eylemsel özelliklerde daha iyi olduklarını düşünürler. Bununla bağlantılı olarak da hayatta diğerlerine kıyasla daha olumlu sonuçları hak ettiklerine inanırlar (Campbell vd., 2004). Diğerlerinin sahip olmadığı bir özgürlüğü hak ettiklerini düşünmeleri sebebiyle, onlar için geçerli olan kuralları yıkmakta bir sakınca görmezler. Kendilerini haklı çıkarmak için her zaman bir savunma halindedirler ve hep saygı görmek isterler (Altun, 2015).

2.1.8.5. Kendine Yeterlilik

Raskin ve Terry, kendine yeterlilik boyutunu atılganlık, bağımsızlık, kendine güven ve başarı ihtiyacı ile ilişkili görmüştür. Narsistik kişi, sevilme ihtiyacına sahip olmasına karşın kendine yeterlilik ve mükemmellik çabaları içindedir. Çevreye karşı güvensiz ve şüphelidir (Raskin ve Terry, 1988). Dünyayı güvenilmez ve tehlikeli olarak algılayan narsist birey, bunu narsistik şişinmeyle bastırmaya çalışır (Fromm, 2023). Yani kendi kendine yettiğine inandığı bir dünya inşa ederek kendini koruma altına almaya çalışır.

Narsistik doyum sağlamak için başkalarına bağımlı özellikler sergileyen narsistik kişiliklerin aslında en çok korktukları durum, birine bağımlı ve muhtaç olmaktır. Bunu büyük bir zayıflık ve kendini sömürüye açık hale getirmek olarak değerlendirirler.

Kurguladıkları bu kendine yeterlilik fantezileriyle, bağımlılık ihtiyaçlarına karşı kendilerini koruduklarına inanırlar. Bu boyutun yüksek olması katı bir gurur, güçlü görünme, ihtiyacı talep edememe gibi şekillerde tezahür eder (Kızıltan, 2016).

2.1.8.6. Üstünlük

Raskin ve Terry (1988), üstünlük boyutunu statü kapasitesi, sosyal konum, kendine güven ve narsistik ego şişkinliği gibi özelliklerle ilişkili bulmuştur. Üstünlük boyutu yüksek olan narsistik kişilere göre, verebilen kişi üstün konumda olduğundan ihtiyaçları olsa dahi yardım kabul etmezler, destek istemezler ve üstün olduklarına inanmak isterler. Bir başkasının üstün olduğu durumları kabul etmez ve karşısındakini aşağılayarak değersizleştirmeye çalışırlar (Evren, 1997).

2.1.8.7. Kendini Beğenme

Raskin ve Terry (1988), kendini beğenme boyutunu hem kendini fiziksel olarak çekici görme hem de diğerleri tarafından fiziksel olarak çekici bulunduğu inanma olarak tanımlar. Çoğunlukla erken çocukluk döneminde ortaya çıkan bir özellik olan kendini beğenme, ebeveynlerin yersiz övgüleriyle tetiklenmektedir. Ancak özünde kırılganlık, yetersizlik ve başarısızlık duygularını telafi etme sebebiyle ortaya çıkan narsistik bir durumdur (Gürman, 2019).

Kendini beğenme boyutu yüksek olan narsistik bireyler, kendilerini değerli ve sevebilir hissetmek için mükemmel görünmeleri gerektiğine inanırlar. Diğerlerinden övgü ve takdir alabildikleri sürece kendilerini sevebilirler; aksi durumda mutsuz ve huzursuz olurlar. Kendilerini yeterince takdir etmediğini ve saygı duymadığını düşündükleri kişilere karşı aşağılayıcı ve cezalandırıcı davranışlar sergilemekten de kaçınmazlar (Altun, 2015).

2.1.9. Literatürde Narsisizmle İlgili Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde narsisizmle alakalı, üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarla sınırlandırılmış bazı yurtiçi ve yurtdışı çalışmaları ele alınmıştır.

2.1.9.1. Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar

Yurtiçinde şu ana kadar narsisizmle alakalı pek çok çalışma yapılmış, ayrıca yurtdışında yapılan çeşitli narsisizm ölçekleri Türkçe'ye çevrilerek Türk kültürüne ve insanına uyarlanmıştır. Bunlardan ilki Hakan Kızıltan'ın 2000 yılında yapmış olduğu yüksek lisans tezidir. Kızıltan, 1979'da Raskin ve Hall'un geliştirdiği ve 1988'de Raskin ve Howard-Terry tarafından bugünkü şekli verilen *Narcissistic Personality Inventory*'yi (NPI) Türkçe'ye uyarlamış; ölçeğin dil eşdeğerliliği, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmıştır. Türkçe'ye çevirdiği ölçeği, Narsistik Kişilik Envanteri (NKE) olarak adlandırmıştır. Sonuç olarak, 40 maddelik NPI'dan uygun olmayan bazı maddeleri elemiş ve 34 maddelik NKE'yi oluşturmuştur. Bu envanter dil eşdeğerliliğine sahip, güvenilirlik ve geçerliliği olan bir ölçek olarak Türkiye'de kullanılmaya başlanmıştır (Kızıltan, 2000).

Atay (2009), çalışmasını Ames ve arkadaşlarının 2006'da gerçekleştirdiği 16 soruluk Narcissistic Personality Inventory (NPI) üzerinde yapmıştır. Atay, envanterin dilsel ve kültürel eşdeğerliliğini sağlamış, gerekli güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalarını yapmıştır. Türkçeye standardizasyonu sonucunda da NPI'da olduğu gibi 16 soruluk, "hak iddia etme", "teşhircilik", "üstünlük", "kendine yeterlilik", "otorite" ve "sömürücülük" faktörlerinden oluşan altı faktörlü bir narsistik kişilik envanteri elde etmiştir.

Kartopu (2013), üniversite öğrencilerinde narsisizm ve dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında öğrencilerin dindarlık düzeylerine göre narsisizm düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığına bakmıştır. Araştırma sonucuna göre, ibadet yapma durumu, öznel dindarlık algısı ve öznel dini bilgi bağımsız değişkenleri ile narsisizm arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bu değişken seviyelerinin yüksek olduğu öğrencilerin narsisizminin daha az olduğu saptanmıştır. Ancak ahlaki davranışı dikkate alma ve narsisizm arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Akar (2014), çeşitli üniversitelerin öğrencileriyle narsisizm ve empati arasında bir ilişki olup olmadığını inceleyen bir çalışma yapmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, öğrencilerin empatik eğilim toplam puanları ve narsistik kişilik toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, öğrencilerin empatik eğilimlerindeki artışla birlikte narsistik eğilimlerinde azalma olduğu görülmüştür.

Kardaş (2017), üniversite öğrencilerinde narsistik eğilimler, sanal kimlik ve spiritüel iyi oluş durumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, narsistik eğilim ve sanal kimlik arasında pozitif yönlü bir ilişki; narsistik eğilim ve spiritüel iyi oluş arasında ise negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Araştırmaya göre, erkek öğrencilerin narsistik eğilimlerinin kadın öğrencilere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Demirel ve arkadaşları (2018), Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, spor yapan ve spor yapmayan üniversite öğrencilerinin narsisizm seviyelerinin bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, spor yapan üniversite öğrencilerinin teşhircilik alt boyutu bakımından narsisizm seviyesi daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca, erkek öğrencilerdeki teşhircilik alt boyutu seviyesi kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Sigara içen öğrencilerde ise narsisizmin otorite boyutunun daha yüksek olduğu görülmüştür.

Doğan ve Çolak (2020), başka bir ölçek uyarlaması çalışmasını yapmıştır. Gentile ve arkadaşlarının 2013 yılında geliştirdiği Narsistik Kişilik Envanteri-13'ü Türk kültürüne uyarlamak için üniversite öğrencileriyle çalışmış; çalışma sonucunda, ölçeğin aslında da var olan 3 faktörlü yapıyı (liderlik/otorite, hak iddia etme/sömürü, grandiyözite/gösterişçilik) elde etmiştir. Yapılan tüm analizlerin sonuçlarına göre, envanterin Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir olduğu ortaya konmuştur.

Yıldırım ve Taştan'ın (2020) yaptığı çalışmaya göre, üniversite öğrencilerinde narsistik kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygısının problemli internet kullanımı üzerindeki yordayıcı rolü incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin narsistik kişilik eğilimleri ile problemli internet kullanımı arasında düşük düzeyde fakat olumlu bir ilişkiye rastlanmıştır.

Solmaz (2021), yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin dindarlık tutumları ile narsistik eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda narsisizmin üstünlük, sömürücülük ve teşhircilik boyutları ile dindarlık arasında anlamlı düzeyde negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Ancak narsisizmin diğer boyutları olan hak iddia etme, otorite, kendine yeterlilik ve kendini beğenme boyutları ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

2.1.9.2. Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da üniversite öğrencileri üzerinde narsisizmle alakalı birçok araştırma yapılmıştır. Bunlardan biri van Uden ve Zondag'ın (2010) yaptığı narsisizm ve dini başa çıkma arasındaki ilişki inceleyen çalışmadır. Çalışma sonucunda, üniversite öğrencilerinde örtülü narsisizm ile dini başa çıkma arasında, açık narsisizm ile dini başa çıkma arasındakinden daha güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Gizli narsisizme sahip kişilerin, sorunlarını çözmek için dini başa çıkmayı daha fazla kullandığı görülmüştür.

Shamsaldini ve arkadaşlarının (2014) İran'daki üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçilik ve savunma mekanizmalarının narsisizm ile ilişkisini belirlemek amacıyla yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçilik boyutları (kendine yönelik, diğerlerine yönelik, topluma yönelik) ve savunma mekanizmaları (olgunlaşmamış ve nevrotik) ile narsisizm arasında anlamlı düzeyde pozitif ilişki olduğu ve olgun savunma mekanizması ile üniversite öğrencilerinde narsisizm arasında anlamlı düzeyde negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Fossati ve arkadaşlarının (2017) İtalya'da öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerinde, patolojik narsisizm ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkileri değerlendirmek amacıyla yapmış olduğu çalışmaya 1063 İtalyan üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda, sosyal dışlanma ile savunmasız narsisizm arasında neredeyse hiçbir anlamlı ilişki bulunamamışken, büyülenme narsisizmin sosyal dışlanmayla yüzleşme durumunda koruyucu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Park ve Jang (2021), Koreli üniversite öğrencileriyle, narsisizmin merkezi özellikleri ve çevresel belirtileri üzerine bir meta-analiz çalışması yapmıştır. Çalışmalar meta-analiz edilmiş ve değişkenler merkezi ve çevresel gruplar olarak kategorize edilmiştir. Merkezi grupta uyumsuz ebeveynlik/nesne ilişkisi, kırılgan benlik/özdenetim başarısızlığı ve yetkilendirme/antagonizm yer almıştır. Çevresel grupta ise mizaç/kişilik, olumlu özellikler ve olumsuz özellikler yer almıştır. Araştırma sonucunda, yetkilendirme/antagonizmin tüm fenotiplerle pozitif ilişkili olduğunu ve kırılgan benlik/ özdenetim başarısızlığı ile uyumsuz ebeveynlik/nesne ilişkisinin patolojik narsisizm ile pozitif ilişkili olduğu görülmüştür.

Sheinov ve Dziavitsyn (2022), gerçekleştirdikleri çalışmalarında, Belaruslu ve Ukraynalı üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığının dürtüsellik, narsisizm ve

atılganlıkla ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, Belaruslu kız ve erkek öğrencilerle birlikte Ukraynalı erkek öğrencilerde, narsisizm ve sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Maneviyat

2.2.1. Maneviyat Kavramı

Maneviyat kavramı, İngilizce’de *spirituality* kelimesiyle ifade edilmektedir ve bu kelime Latince’deki “yaşam nefesi” anlamına gelen *spiritus* kökünden türemiştir (Elkins vd., 1988). *The Amerikan Heritage Dictionary of English Language* sözlüğünde bu kelimenin İngilizce kökü olan *spirit* kelimesinin başlıca anlamları arasında “canlı varlıkları canlandırdığına inanılan bir güç veya ilke”, “insanları canlandırdığına ve genellikle ölümle birlikte, kişinin bedeninden ayrıldıktan sonra da varlığını sürdürdüğüne inanılan güç veya ilke; ruh”, “doğüstü bir varlık”, “bir insanın duygular, zihin ve iradeyle ilişkili kısmı” şeklinde tanımlamalar yer almaktadır. Yine aynı sözlükte *spirituality* kelimesi için “ruhani olma durumu, niteliği veya gerçeği”, “dini bir inanç veya dini bir yaşam sürdürme tarzı”, “din adamları”, “kiliseye ya da bir din adamına ait olan mülk ya da gelir türü şey” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır (American Heritage Dictionary, 2023).

Türkçe’de kullanılan “maneviyat” kavramı, Arapça’dan geçmiş bir kelimedir. Köken olarak “mana” kelimesine dayanır ve “madde ve cisimle alakası bulunmayan, ruh ve mana ile ilgili hususlar; manevi şeyler” anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2011, s. 768). Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, maneviyat kavramı “maddi olmayan, manevi şeyler”, “inanç, ahlak, erdem vb. değerler bütünü”, “karşılaşılan zorluk ve tehlikeler karşısında ahlaki değerler ve inanca bağlılıktan doğan dayanma gücü” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2024).

Psikoloji literatüründe, çeşitli tanımlamaları bulunan maneviyat kavramı, APA sözlüğünde “özellikle materyalist kaygıların aksine, ruh veya ruha ait şeylerle ilgili endişe veya bunlara duyarlılık”, “belirli bir dinin uygulanmasını içerebilen ancak bu tür bir uygulama olmadan da var olabilen, Tanrı’ya duyulan ilgi ve dini deneyime duyarlılık” ve “cisimsiz olma gerçeği veya durumu” şeklinde tanımlanmıştır (APA, 2024). Manevi Etik ve Dini Değerler Derneği (ASERVİC), maneviyat kavramını ruh, canlılık, nefes ve cesaret gibi imgelerle temsil edilen canlandırıcı yaşam gücü, doğuştan gelen ve tüm insanlara özgü olan bir kapasite ve eğilim, ruhun kişinin yaşamına çekilmesi ve

aşılması gibi durumlarla tanımlamıştır. Ayrıca bilgi, sevgi, anlam, huzur, umut, aşkınlık, bağlılık, şefkat, sağlık ve bütünlük gibi kavramlarla da ilişkilendirilmiştir (ASERVIC, 2024).

Maneviyat terimi, birçok alanda kullanılmış olmasına rağmen ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Birçok araştırmacı, maneviyat kavramını karanlıkta kalan belirsiz bir kavram olarak yorumlamıştır (Zinnbauer vd., 1997). Yapılan maneviyat tanımlarından bazıları şunlardır: Shafranske ve Gorsuch (1984, s. 231), maneviyat kelimesini “insani deneyim içerisindeki aşkın bir boyut... bireyin kişisel varoluşunun anlamını sorguladığı ve benliği daha geniş bir varoluşsal bağlama yerleştirmeye çalıştığı anlardaki keşif” anlamında kullanmıştır (akt. Zinnbauer ve Pargament, 2005, s. 23). Elkins ve arkadaşları (1988, s. 10), maneviyatı “Aşkın bir boyutun farkındalığıyla ortaya çıkan; kendine, başkalarına, doğaya, hayata ve kişinin nihai olduğunu düşündüğü şeylere ilişkin tanımlanabilir bazı değerlerle karakterize edilen bir varoluş ve deneyimleme biçimi” şeklinde tanımlamıştır. Pargament (1999, s. 12) maneviyatı “kutsalın arayışı” olarak yorumlamaktadır. Myers ve arkadaşları (2000, s. 252), maneviyat kavramını “yaşamın maddi yönlerini aşan ve evrene derin bir bütünlük veya bağlılık duygusu veren bir varlığın veya gücün farkındalığı” olarak tanımlamıştır. Burke ve arkadaşları (2005, s. 5), “Tanrı’nın varlığını tanımak ve Tanrı’nın aşkın boyutuyla ilişki içinde olma arzusunu kabul eden bir var olma biçimi” şeklinde ifade etmişlerdir. Coma’ya (2007, s. 225) göre, maneviyat “yaşamında anlam ve amaç arayan bir kişinin özü; ya aşkınlığı deneyimlemenin ya da benliğin ötesinde olanla -yaşama rehberlik eden ve ölüme anlam verenle- bağlantı kurmanın bir yolu” anlamına gelmektedir. Surbone ve Baider (2010, s. 229) ise maneviyatı “her bireyin çıplak benliği, özgünlüğü, onuru ve umudu ile ilgili olan, otorite kaynaklarına ve inanç ya da ibadet yollarına bakılmaksızın, insanlık için ortak bir zemin” şeklinde dinler üstü bir kavram olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü gibi, birçok araştırmacı maneviyatı farklı özelliklerine vurgu yaparak tanımlamıştır. Maneviyat tanımı yaparken dikkate alınması gereken en önemli hususlardan birisi de şüphesiz ki dinle olan ilişkisine bakmaktır. Maneviyat tanımı yapan kişilerin kimi maneviyatı dinle alakalı görerek değerlendirmiş, kimi ise dinden bağımsız bir kavram olarak ele almıştır. Öneme binaen, maneviyat ve din ilişkisi ayrı bir başlıkta incelenecektir.

2.2.2. Maneviyat ve Din İlişkisi

Maneviyat kavramı, 1900'lü yılların ikinci yarısına kadar literatürde din ve dindarlık kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmış; daha sonrasında yeni bir bağlamda ele alınmaya başlanmıştır (Düzgüner, 2013). Maneviyat, çoğu zaman dinle aynı anlamda kullanılsa da kişisel değerlere göre hayatı anlamlandırmakla ilişkili olan, daha geniş ve kapsamlı bir kavram olarak görülmüştür (Kutlu vd., 2020). Din kavramı, sabit düşünceler sistemi ve ideolojik bağlılıklarla ilişkilendirilirken, maneviyat kavramı dini tecrübenin bireysel, öznel yönünü ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Hill ve Pargament, 2015). Din, birçok kutsal veya kutsal olmayan önemli nesnenin arayışını kapsarken, maneviyat özel olarak ve doğrudan kutsalın arayışına odaklanır (Zinnbauer vd., 1999). Hem maneviyat hem de din, özleri itibarıyla çok boyutlu ve karmaşık yapılardır. Bu sebeple onları tek bir tanıma indirgemek, sınırlı bir bakış açısı veya sınırlı bir görüşe sebep olur (Hill vd., 2013).

Din ve maneviyat farklı kavramlar olarak görülse de birbirlerinden tam anlamıyla ayırmak da mümkün değildir. Din ve maneviyat birbirinden bağımsız olmayan ilişkili kavramlardır (Hill ve Pargament, 2015; Zinnbauer vd., 1997). “Kutsal”, dînî ve manevî dünyayı buluşturan ortak noktadır (Hill ve Pargament, 2015). Din ve maneviyat arasında sosyolojik ve psikolojik açıdan önemli bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklere bakıldığında maneviyatı dinden ayrı bir yapı olarak ölçmek ciddi anlamda zordur. Geleneksel dindarlığın bir yönü olan inançlar ve tecrübe boyutları bireyin kutsalı araması olarak görüldüğü takdirde manevi olarak da kabul edilmelidir (Hill, vd., 2013). Dinde olduğu gibi maneviyat da bireysel ve kurumsal, geleneksel ve geleneksel olmayan, yararlı ve zararlı biçimler alabilir (Zinnbauer vd., 1999). Din ve maneviyat, sosyal, psikolojik, zihinsel ve duygusal fenomenleri içeren, kişiliğin incelenmesi ile ilişkili yaşam boyu gelişen yapılardır (Hill vd., 2013).

Hill ve Pargament, din ve maneviyat ayrımı yapılmasının bazı tehlikelerinden söz etmiştir: Din ve maneviyatın kurumsal ve bireysel olarak iki kutba çekilmesi, sosyal bir bağlamda yer alan organize inanç geleneklerinin tümünün aslında bireysel meseleleri düzenlemeyi amaçladığı gerçeğinin ihmaline sebebiyet verir. Bu ayrıştırmayla geliştirilen tanımlar genellikle maneviyatın iyi, dinin kötü olduğu düşüncesi ile yapılır. Birçok insanın din aracılığıyla maneviyatı tecrübe ettiği ve bu ikisini ayrıştırmadığı gerçeğini

göz ardı eder. Dinin ve maneviyatın kutuplaşması, gereksiz şekilde ölçek ve kavram çoğalmasına sebebiyet verebilir (Hill ve Pargament, 2015). Ayrıca, zamanla din ve maneviyat tanımlarının değişmesiyle psikologların dindarlık ve maneviyata yaklaşımları da değişmiştir. Dindarlık ve maneviyatın nispeten geniş ve dengeli kavramsallaştırmaları yerini daha dar ve daha önyargılı bakış açılarına bırakmıştır (Zinnbauer vd., 1999).

Koenig, maneviyat tanımlarını tarihi süreç içerisindeki dört aşamada incelemiştir: Tarihte ilk olarak, din maneviyatı kapsayan daha geniş bir kavram olarak görülmüştür. Yani maneviyat, dinin alt kümesinde ele alınan bir kavram olmuştur. İkinci aşama olan modern zamanlarda ise maneviyat dini kapsayan daha geniş bir kavram olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde ayrılan din ve maneviyat sonucu, “manevi ama dindar değil”, “dindar ama manevi değil”, “hem dindar hem manevi”, “ne dindar ne manevi” şeklinde yeni durumlar ele alınmaya başlanmıştır. Koenig’in maneviyatın totolojik versiyonu olarak adlandırdığı üçüncü aşama, modern versiyona benzemekle beraber maneviyat kavramında bir anlam gelişmesi olmuş ve maneviyatla pozitif psikolojik durumlar ve ruh sağlığı arasında pozitif bir ilişki kurulmuştur. Son aşama olan modern klinik versiyon döneminde ise maneviyat, dini ruh sağlığının olumlu göstergelerini içine aldığı gibi ateistlerin, agnostiklerin yer aldığı sekülerliği de kapsar (Koenig, 2008).

Özetle, maneviyat ve dindarlık ilişkisi, tarihin başından bu yana bazı dönüşümler geçirmiş ve bu dönüşümler de kavramların tanımlarına yansımıştır. Günümüzdeki kabule göre, maneviyat ve dindarlık farklı kavramlar olmakla beraber, birbirilerinden tam anlamıyla bağımsız düşünülebilen kavramlar da değildir. Dinin mi maneviyatın mı kapsayıcı olduğu konusunda birçok farklı görüş olmasına rağmen, genel kabul maneviyatın dinden daha geniş bir anlama sahip olduğu yönündedir. Din ve maneviyatı tamamen farklı kavramlar olarak ele almaya çalışmak, beraberinde birçok zorluğu getirir ve eksik tanımlara sebep olabilir.

2.2.3. Maneviyat ve Ruh Sağlığı

Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization*) ruh sağlığını “Bireylerin hayatın stresleriyle baş etmelerine, becerilerinin farkında olmalarına, iyi öğrenmelerine ve çalışmalarına, topluma katkı sağlamalarına yardımcı olan bir zihinsel iyilik durumu” olarak tanımlamıştır (WHO, 2024). Psikolojik ruh sağlığı ve maneviyat arasındaki ilişki literatürde birçok defa incelenmiş ve çeşitli görüşler ortaya konmuştur.

Sperry ve Mansager'a (2003) göre, psikoloji ve maneviyat arasındaki ilişki beş farklı yaklaşımla ele alınmıştır: İlk yaklaşıma göre, insan tecrübesi ve gelişiminde manevi ve psikolojik alanlar özdeştir ve psikolojik alan daha önce gelmektedir. Bu anlayış, manevi gelişimin psikolojik gelişimin bir alt alanı olduğunu iddia eder. Psikolojik indirgemecilik olarak da anılabilecek bu yaklaşıma örnek olarak klasik psikanaliz verilebilir. İkinci yaklaşıma göre, manevi ve psikolojik boyutlar özdeştir ve maneviyat önceliklidir. İlk yaklaşımın zıttı olan bu yaklaşım, manevi indirgemecilik olarak anılabilir. Geleneksel Jungcu ekol buna örnek olarak verilebilir. Bir diğer yaklaşıma göre, manevi ve psikolojik boyutlar bazen örtüşse de aslında ayrı alanlardır ve psikolojik alan önceliklidir. Manevi yönelimli psikanaliz ve varoluşçu yaklaşımlar buna örnektir. Bir başka yaklaşıma göre, manevi ve psikolojik boyutlar bazen örtüşmekle beraber ayrı alanlardır ve manevi alan önceliklidir. Teistik bütüncül terapi yaklaşımı buna örnek olarak verilebilir. Son yaklaşıma göre ise maneviyat ve psikoloji birbirlerinden farklı alanlardır ve birbirlerine indirgenemezler. Biri, diğerinden daha öncelikli de değildir. Adleryen Terapi yaklaşımı buna örnek olarak verilebilir (akt. Ekşi vd., 2020).

Maneviyat, kimi zaman psikolojik sorunların çözümünün bir parçası olabilir. Pek çok insan, stresle başa çıkma ve suçluluk duygularıyla mücadelede maneviyata başvurmaktadır. Maneviyat, insanların hayatındaki olaylar ve ölüm üzerindeki kontrol eksikliğinin nihai gerçekliğiyle yüzleşmesine yardımcı olur. Onun sayesinde insanlar, cevaplanamaz gibi görünen sorulara cevap; diğer destek kaynaklarına ulaşılamadığında destek; hayat kontrolden çıkmış gibi görüldüğünde teselli ve eski hayaller artık geçerli olmadığında yeni değer ve anlam kaynakları bulabilirler (Pargament, 2005).

Çalışmalar, din ve maneviyat ile sağlık arasında önemli bağlantılar olduğunu tespit etmiştir. Tanrı'ya yakın olma durumu, dini destek, dini eğilim ve motivasyon, dini mücadele gibi, din ve maneviyat ölçümleri sayesinde psikologlar, dindarlık ve maneviyatın sağlık ve iyi oluşa olan katkıları hakkında daha fazla şey keşfetmektedir. Tanrı'ya yakınlık, dini veya manevi yönelim ve motivasyon kaynağı, dini ve manevi destek, dini ve manevi mücadele gibi boyutlar bir anlamda psikospiritüel yapılardır. Yani bu boyutlar, hem psikolojik hem manevi anlamda bir etki ve öneme sahiplerdir. Din ve maneviyatın diğer psikolojik ve sosyal yapılardan farklı olarak fiziksel ve ruhsal sağlığın tahminine benzersiz bir açıklayıcı güç katan ayırt edici boyutlar olduğuna dair kanıtlar vardır (Hill ve Pargament, 2008).

Horozcu (2010), çalışmasında dünyada ve Türkiye’de yapılmış araştırmaları incelemiş, dindarlık ve maneviyatın ruh ve beden sağlığına olan etkilerinin çalışıldığı araştırmaların çoğunda, dindarlık ve maneviyat ile ruh sağlığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda, dindarlık ve maneviyatın anksiyete ve depresyon gibi rahatsızlıkların iyileşmesinde etkili olduğu; fiziksel ve ruhsal sağlık, yaşam memnuniyeti, iyimserlik ve mutlulukla ise pozitif ilişki içerisinde bulunduğu sonucuna varılmıştır (Horozcu, 2010). Bu alandaki en kapsamlı çalışmalardan birini yapmış olan Koenig’in (2012) çalışmasına göre, din ve maneviyatın zorluklarla başa çıkmak, iyi oluş hali, umut, anlam ve amaç, benlik saygısı, kontrol duygusu, sosyal destek gibi hayatın zor anlarıyla baş etme konusunda insana yardımcı olan faktörlerle pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (akt. Sarı, 2022).

Maneviyat, psikolojik sorunların çözümü olabildiği gibi kimi zaman sorunların kaynağını da oluşturabilmektedir. Araştırmalar, bazı dini başa çıkma türlerinin sorunlu olabileceğini ortaya koymuştur: Tanrı’yı uygunsuz bir şekilde erteleme, Tanrı’ya öfke duyma, Tanrı tarafından cezalandırılmış hissetme, cemaatlere karşı öfke ve yabancılaşma duyguları, kutsal kayıp ve kutsal ihlal algıları ve kişisel sıkıntıları şeytana atfetme olumsuz dini ve manevi başa çıkma yöntemleri arasında sayılabilir. Birçok çalışma, olumsuz dini başa çıkma biçimlerinin kötü ruh sağlığı, bozulmuş fiziksel sağlık ve hatta daha yüksek ölüm riski ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Pargament, 2005).

Maneviyatın ruh sağlığıyla ilişkisini ve psikoterapide kullanımının olumlu ve olumsuz yanlarını araştırmasında ortaya koyan Pargament (2005), psikoterapideki en büyük tehlikenin, maneviyatı ihmal etmek olduğunu söylemiş ve ruhsuz terapilerin ruhsuz sonuçlar doğuracağını iddia etmiştir. Sonuç olarak, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, din ve maneviyatın ruh ve beden sağlığı üzerindeki olumlu etkilerinin olumsuz etkilerinden daha fazla olduğu söylenilebilmektedir (Köylü, 2010).

2.2.4. Manevi İyi Oluş

Tarihsel süreçte, manevi iyi oluşun literatürde etkin bir hale gelmesi, 1971’de yapılan *White House Conference on Aging* (WHCA) ile gerçekleşmiş, bu konferansta maneviyat dinden ayrı bir şey olarak ele alınarak manevi iyi oluş üzerine çalışmalar yapılmıştır (Moberg, 2010). Konuyla ilgilenen teknik komite, "manevi" kavramını "insanın içsel kaynakları, özellikle de nihai kaygısı, diğer tüm değerlerin etrafında odaklandığı temel

değer, kişinin davranışlarına rehberlik eden dini, din karşıtı veya din dışı merkezi yaşam felsefesi, insan doğasının doğüstü ve maddi olmayan boyutları" ile ilgili olarak değerlendirmiştir (Moberg, 1984).

1971'deki WHCA'nın manevi iyi oluş bölümünün tavsiyelerini uygulamak için, 1972'de *The National Interfaith Coalition on Aging* (NICA) kurulmuştur (Moberg, 2010). NICA (1975), araştırma ve politika önerilerinde ısrarla manevi iyi oluşa vurgu yapmıştır. Yapılan istişare sonucu şu tanımda karar kılınmıştır: "Manevi İyi Oluş, bütünlüğü besleyen ve kutlayan Tanrı, benlik, toplum ve çevre ile ilişki içinde yaşamın onaylanmasıdır" (Moberg, 1984, s. 352).

Manevi iyi oluşla ilgili, daha sonrasında dünyada ve Türkiye'de birçok tanım yapılmış, konuyla ilgili farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Opatz (1986, s. 61), manevi iyi oluşu "İnsan varoluşunda anlam ve amaç arama, her şeyi sorgulama ve kolayca açıklanamayan veya anlaşılamayan soyut şeyleri takdir etme isteği" şeklinde tanımlamıştır. Ona göre ruhsal açıdan iyi bir insan, bireyin içinde olanlarla, bireyin dışından gelen şeyler arasında uyum arayan insandır. Seaward (1991, s. 166), manevi iyi oluşu "Toplu olarak bütünleştirici bir karakteristikler veya özellikler ağı oluşturan ve manevi paradigma içinde duygular ve davranışlar olarak ifade edilen, çeşitli disiplinlerden (psikoloji, sosyoloji, felsefe ve teoloji) bir dizi kavramı kapsayan bir yapı" olarak tanımlamıştır. Seaward'a göre, bütünleştirici soyut bir doğaya sahip olan manevi iyi oluşu tanımlamak doğası sebebiyle zordur. Manevi iyi oluşun kolektif kavramlarını uygulamak için öncelikle insan ruhunun bu yapısına ilişkin temel bir anlayışa sahip olmak gerekmektedir. İnsan ruhu yapısı, üç yönün entegrasyonu olarak tanımlanabilir: kişinin kendisiyle ve diğerleriyle kurduğu iç görülü ilişki, sağlam bir bireysel değer sistemi ve bireyin hayatı için anlamlı bir amaç. Her biri diğerlerini destekleyen bu yönler, "manevi güç" olarak ifade edilen manevi iyi oluşla ilişkili kişilik özelliklerini geliştirerek manevi büyümeyi artıracak mekanizmayı sağlar. Chandler ve arkadaşları (1992, s. 168), manevi iyilik halinin "yaşamda anlam ve amaç için sürekli bir arayış; yaşamın derinliği, evrenin genişliği ve işleyen doğal güçler için bir takdir; kişisel bir inanç sistemi" olarak tanımlandığını belirtmiş, maneviyatın tüm insanlarda doğuştan var olduğunu iddia etmiş ve manevi iyi oluşun tanımlanamaz, uygulanamaz bir yapı olmadığını, insanın zihni ve bedeni kadar ilgilenilmesi ve desteklenmesi gereken bir parçası olduğunu söylemiştir. Kutlu ve arkadaşları (2020, s. 131), manevi iyi oluşu "manevi gelişmeye dair dengeli bir

açıklık hali, başkalarıyla iletişim kurma, yaşamda anlam ve hedefe sahip olma, yüce bir güce inanç ve o güçle ilişki kurma duygusu” olarak tanımlamıştır.

Moberg (1971), manevi iyi oluşu hem dikey hem de yatay bileşenleri olan iki yönlü bir sistem olarak kavramsallaştırmıştır. Ona göre dikey boyut, Tanrı'ya ilişkin iyi oluş duygumuzu ifade eder; yatay boyut ise özel olarak dini bir kavrama atıfta bulunmadan yaşam memnuniyeti ve yaşam amacı duygusuna atıfta bulunur (akt. Ellison, 1983). Manevi iyi oluş, yaşam boyu süren bir arayış olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla ruhsal gelişimin devam etmesi tüm yaşam süresi boyunca mümkündür. "Manevi sağlık" ile benzerlik gösteren ancak özdeş olmayan bu kavram, dindarlık ile örtüşmektedir ve dindarlık da bu kavramın alanları veya bileşenleri arasında görülebilir (Moberg, 1984).

Campbell'a göre (1981), iyi oluş üç temel ihtiyaç türünün tatminine bağlıdır: Sahip olma, ilişki kurma ve var olma ihtiyacı. Sahip olma ihtiyacı, maddi ihtiyaçların ve ilgili kişisel olmayan yaşam kaynaklarının elde edilmesini ifade eder. İlişki kurma ihtiyacı elbette sosyal ilişki kalıplarına atıfta bulunmaktadır. Ait olma, yakınlık kurma ve ihtiyaç duyulma ihtiyacı insan yaşamının merkezinde yer almaktadır (akt. Ellison, 1983). Ellison, Campbell'ın araştırmalarını ve ortaya koyduğu görüşleri faydalı bulsa da, onun ve iyi oluşla ilgilenen diğer araştırmacıların aşkınlık ihtiyacı olan dördüncü ihtiyaç grubunu göz ardı ettiklerini ifade etmiştir. Aşkınlık hissi, yaşama nihai anlam katan hedefler bulunduğu deneyimlenen iyi oluş hissidir. Bu, en doğru şekilde ruhsal olarak adlandırılabilir, fiziksel olmayan bir farkındalık ve deneyim boyutuna atıfta bulunur. Dünyanın büyük dinlerinin hepsi, insanları aşkınlığa çağırmakta ve onu en yüksek iyi oluş seviyelerine giden yol olarak tanımaktadır (Ellison, 1983).

2.2.5. Literatürde Manevi İyi Oluşla İlgili Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde maneviyat, manevi iyi oluş ve spiritüel iyi oluşla alakalı bazı yurtiçi ve yurtdışı çalışmaları ele alınmıştır.

2.2.5.1.Yurtiçinde Yapılan Çalışmalar

Düzgüner (2013), Türk kültürü ve Amerikan kültüründe maneviyat kavramı algısını ve maneviyat-diğerkâmlık ilişkisini kan bağışi örneği üzerinden incelemiştir. Çalışmasında görüşme ve gözlem yöntemlerini kullanarak kan bağışçılarıyla mülakat yapmıştır.

Çalışmaya göre, hem Amerika hem de Türkiye katılımcılarının sonuçları, maneviyat ve diğerkamlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu fikrini desteklemektedir.

Kızıllırmak (2015), genç yetişkinlerde yaşamda anlam arayışı ve anlam varlığı ile beş faktör kişilik özelliği ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, kendini aşma, manevi kabullenme ve kişiler ötesi özdeşim değişkenlerinin anlam varlığı düzeyini yordadığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların kişiler ötesi özdeşim, manevi kabullenme ve kendini aşma düzeyleri ile anlam arayışları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kardaş (2017), üniversite öğrencilerinde narsistik eğilimler, sanal kimlik ve spiritüel iyi oluş durumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, spiritüel iyi oluş ile narsistik eğilim ve sanal kimlik arasında negatif yönlü bir ilişki bulgulanmıştır.

Toprak (2018), Orta Karadeniz’de bir üniversitenin öğrencilerinde yaşam amaçları, maneviyat ve iyi oluş arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, maneviyat cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Ancak erkeklerin iyi oluş durumu kadınlarınkine göre yüksek bulunmuştur. Maneviyat ile iyi oluş ve yaşam amaçları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuş, maneviyatın iyi oluşu ve yaşam amacını anlamlı bir düzeyde yordadığı görülmüştür.

Karaman (2018), Hatay’da bir hastanenin sağlık çalışanlarıyla yaptığı çalışmasında, sağlık personellerinin maneviyat algısı ve psikolojik sermayelerinin algılanan performansa etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, sağlık çalışanlarının psikolojik sermaye ve maneviyat algısının algılanan performansı pozitif yönde anlamlı düzeyde etkilediği saptanmıştır.

Demir Celayir (2020), üniversite öğrencilerinde spiritüel iyi oluş ve öz-duyarlık arasındaki ilişkide affetmenin aracı rolünü incelemiştir. Yapılan araştırmanın sonucuna göre öz-duyarlık ve spiritüel iyi oluş arasındaki ilişkide affetmenin kısmi aracı bir rol üstlendiği saptanmıştır. Ayrıca kadınların spiritüel iyi oluş puanlarının erkeklerinkinden yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Akman (2020), çalışmasında maneviyat ile bilgece farkındalık, dengeli benlik ve stres belirtileri değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 18 yaş üstü katılımcılarla yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, manevi pratik yapmayanların duyumsal farkındalık düzeylerinin manevi pratik yapan kişilere göre daha düşük olduğu saptanmıştır.

Maneviyat ve stres belirtileri arasında duygusal belirtiler dışında herhangi bir belirtille anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Kasapoğlu (2020), çalışmasında COVID-19 korkusunu spiritüel iyi oluş açısından ele almıştır. Yetişkin bireylerle yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, koronavirüs korkusunun kadınlarda daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Koronavirüs korkusu ile spiritüel iyi oluş arasında negatif ilişki; spiritüel iyi oluşun anomi alt boyutuyla arasında ise pozitif korelasyon bulunmuştur. Anomi boyutunun koronavirüs korkusunu pozitif yönde yordadığı saptanmıştır.

Demiroğlu (2021), çalışmasında yetişkinlerde maneviyat ve sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İstanbul'daki yetişkinlerle yapılan çalışma sonucunda, maneviyat ile sosyal medya bağımlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır.

Aydeniz (2023), çalışmasında öğretmenlerin spiritüel iyi oluş düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kadın öğretmenlerin toplam spiritüel iyi oluş düzeyleri ile spiritüel iyi oluş alt boyutlarından aşkınlık ve doğayla uyum düzeylerinin erkek öğretmenlerinkinden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

2.2.5.2.Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Roth (1988), çalışmasında manevi iyi oluş ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Güney Kaliforniya'daki kiliselerden 147 evli bireyle yapılan çalışma sonucunda, manevi iyi oluşun evlilik uyumuyla önemli ölçüde ilişkili olduğu ve evlilik yılları arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, manevi iyi oluşun evlilik uyumuyla pozitif bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir.

Young ve arkadaşları (2000), maneviyatın olumsuz yaşam deneyimleri ile psikolojik uyum arasındaki ilişkileri nasıl düzenlediğini incelemiştir. Çalışmaya Amerika'da bir üniversitede okuyan, farklı etnik kökenlere sahip, psikoloji derslerine kayıtlı, 18 ile 29 yaşları arasında, 303 lisans öğrencisi katılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, maneviyatın hem depresyon hem de kaygı üzerinde önemli bir düzenleyici etki sağladığı bulgulanmıştır.

Palmer (2010), çalışmasında klinisyenlerde maneviyat, farkındalık, empati ve sosyal cazibe arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya 205 öğrenci ve pratisyen

klinisyen katılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, maneviyat ile farkındalık ve empati arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki; sosyal cazibe ile arasında ise düşük düzeyde pozitif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.

Colistra (2012), madde bağımlılığı danışmanlarıyla yaptığı çalışmasında manevi iyi oluş, iş tatminini ve tükenmişlik duyguları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, ulusal bir örgütün üyesi olan madde bağımlılığı danışmanlarından elde edilen verilerle yapılmıştır. Sonuçlara göre, manevi iyi oluş, tükenmişlikle anlamlı düzeyde negatif; iş tatminiyle ise pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Ek olarak, manevi iyi oluşun tükenmişlik ve iş tatminini yordadığı gözlemlenmiştir.

Holland ve arkadaşları (2016), manevi yakınlık, evlilik yakınlığı ve iyi oluş arasındaki ilişkiyi manevi anlamın aracı rolü üzerinden incelemiştir. 29 ila 100 arasında değişen yaşlara sahip 5.720 evli yetişkinin katıldığı araştırmanın sonucuna göre manevi yakınlık, evlilik yakınlığı ve iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Aracı değişken olarak manevi anlam eklendiğinde, manevi yakınlığın evlilik yakınlığı ve refahla doğrudan bağlantısı zayıf düzeyde negatif hale gelse de, dolaylı ilişkileri manevi anlam yoluyla oldukça pozitif olmuştur. Çalışmadan, manevi anlam olmadan, maneviyatın kişinin evliliğini ve iyi oluşunu negatif yönde etkileyebileceği sonucu çıkarılmıştır.

Yun ve arkadaşlarının (2019), sosyal hizmet öğrencilerinde maneviyat, stres düzeyi ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, inanç temelli bir programa katılan öğrencilerle çalışılmıştır. Araştırma sonucuna göre, öğrencilerde stres düzeyleri ile başa çıkma yöntemleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve maneviyatın, öğrencilerin stresle başa çıkma becerileri üzerinde daha büyük düzeyde önleyici bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Maneviyat düzeyi yüksek olan öğrencilerin daha düşük düzeyde strese sahip, işlevsel olmayan başa çıkma yöntemleri yerine, uyum sağlayan başa çıkma yöntemlerini kullanan öğrenciler olduğu kanaatine varılmıştır.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, korelasyonel araştırma modelinde nicel bir araştırmadır. Korelasyonel araştırmalarda, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiler değişkenlere müdahale edilmeden incelenir (Büyüköztürk vd., 2010).

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, İstanbul'daki vakıf ve devlet üniversitelerinde eğitim gören lisans öğrencileridir. Bu araştırmada uygun örneklem yöntemi kullanılmıştır. Uygun örneklem, tesadüfi olmayan örneklem türü olup araştırmacının kolaylıkla ulaşabildiği ve araştırmaya gönüllü olarak katılan bireylerin seçildiği örneklem yöntemidir (Creswell, 2002; Salkind, 2010). Araştırmaya 468 gönüllü öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 352'si (% 75.2) kadın, 116'sı (% 24.8) erkektir. Katılımcılara ait diğer demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1
Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kadın	352	75.2
	Erkek	116	24.8
Yaş		Ort.= 21.19	Ss= 3.46
Fakülte	Hukuk	63	13.5
	İlahiyat	133	28.4
	Eğitim	95	20.3
	İktisadi ve İdari Bilimler	43	9.2
	Fen-Edebiyat	55	11.8
	Tıp ve Sağlık Bilimleri	46	9.8
	Mühendislik ve Mimarlık	33	7.1
Medeni Durum	Bekâr	449	95.9
	Evli	19	4.1
Doğum Sırası	Tek Çocuk	19	4.1
	İlk çocuk	178	38.0
	Ortanca	146	31.2
	En küçük	125	26.7

Değişken	Kategori	f	%
Dindar / Manevi	Dindar	101	21.6
	Manevi	59	12.6
	Hem dindar ve hem manevi	276	59.0
	Ne Dindar Ne Manevi	32	6.8

Tablo-1 incelendiğinde, öğrencilerin yaş ortalamalarının 21.19 (SS. 3.46) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 63'ü (%13.5) hukuk, 133'ü (%28.4) ilahiyat, 95'i (%20.3) eğitim, 43'ü (%9.2) iktisadi ve idari bilimler, 55'i (%11.8) fen-edebiyat, 46'sı (%9.8) tıp ve sağlık bilimleri ve 33'ü (%7.1) mühendislik ve mimarlık fakültelerinde okumaktadır. Bekâr katılımcı sayısı 449 (%95.9) iken, evli katılımcı sayısı ise 19 (%4.1)'dur. Çalışmada öğrencilerin doğum sırasına da bakılmış; 19'unun (%4.1) tek çocuk, 178'inin (38.0) ilk çocuk, 146'sının (%31.2) ortanca ve 125'inin (%26.7) en küçük çocuk olduğu bulgulanmıştır. Bu çalışma için olan önemine binaen, çalışmada yer alan öğrencilerin dini-manevi bakımdan kendilerini nasıl değerlendirdikleri sorusu da eklenmiş ve verilen cevaplara göre öğrencilerin 101'i (%21.6) kendini dindar, 59'u (%12.6) manevi, 276'sı (%59.0) hem dindar hem manevi, 32'si (%6.8) ise ne dindar ne manevi olarak tanımlamıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından tasarlanmıştır. Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, fakültesi, medeni durumları, doğum sırası, kendilerini dini ve manevi anlamda nasıl tanımladıklarına dair sorular kişisel bilgi formunda yer almaktadır. Kişisel bilgi formu Ek-2'de sunulmuştur.

3.3.2. Narsistik Kişilik Envanteri-13 (NKE-13)

Ames ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen Narsistik Kişilik Envanteri'nin güvenilirliği ve geçerliliği için kapsamlı bir test sağlamak ve başka kısa bir narsisizm ölçüsü oluşturmak amacıyla Gentile ve arkadaşları (2013) NKE-13 ölçeğini geliştirmiştir. Doğan ve Çolak (2020) da NKE-13'ü Türk kültüründeki psikometrik özelliklerini ortaya koyma amacıyla Türkçeye uyarlamıştır.

Ölçek 13 maddeden oluşmaktadır ve 5’li likert tipi kullanılmıştır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar liderlik/otorite, grandiyözite/gösterişçilik ve hak iddia etme/sömürü şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğin derecelendirmesi “1=Tamamen katılmıyorum” ile “5=Tamamen katılıyorum” arasında değişmektedir. Ölçekte ters bir madde bulunmamaktadır. Ölçekten yüksek puan alınması, narsistik kişilik özelliklerinin yüksek oranda sergilendiğinin bir ifadesidir. Bu ölçekten alınabilecek en yüksek puan 65 iken, en düşük puan 13’tür.

Uyarlama çalışmasında Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeğin 3 faktörlü yapısının (liderlik/otorite, grandiyözite/gösterişçilik, hak iddia etme/sömürü) uyum indekslerinin iyi olduğu görülmüştür ($\chi^2=130$, $df=60$, $\chi^2/df=2.17$; RMSEA=0,0614, CFI=0,938; TLI=0.919). Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek için yapılan güvenirlik analizinde, ölçeğin bütünü için Cronbach Alpha değeri $\alpha=.84$ bulunurken liderlik/otorite için $\alpha=.78$, gösterişçilik için $\alpha=.72$, hak iddia etme/sömürü için $\alpha=.61$ bulunmuştur (Doğan ve Çolak, 2020). Bu tez çalışmasında ise, ölçeğin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.79$ olarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ait bazı maddeler Ek-3’te sunulmuştur.

3.3.3. Spiritüel İyi Oluş Ölçeği (SİÖÖ)

Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, Ekşi ve Kardaş (2017, s.73) tarafından, “insanın değer ve nihai anlamları doğrultusunda kişisel, toplumsal, çevresel ve aşkın yönleriyle hayatlarını anlama ve yaşama sürecini belirlemek amacıyla yetişkinlere yönelik” olarak geliştirilmiş bir ölçektir.

Ölçek geliştirilirken faktör analizi yapılmıştır. İlk olarak, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analiz sonucunda, 29 maddeden oluşan üç faktörlü (aşkınlık, doğayla uyum ve anomi) bir yapı ortaya çıkmış olup, bu faktörler total varyansın %58,79’unu açıklamıştır. Daha sonra Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz sonucunda uyum indeksleri kabul edilebilir düzeydedir. Modelin uyum indeksleri ($\chi^2/sd = 4.11$, RMSEA = .06, SRMR = .50, NFI = .90, CFI = .92) şeklindedir. Ölçeğin güvenirlik analizi sonucunda iç tutarlılık katsayısı toplamda $\alpha=.89$, aşkınlık alt boyutu $\alpha=.95$, doğayla uyum alt boyutu $\alpha=.86$, anomi alt boyutu ise $\alpha=.85$ olarak belirlenmiştir.

Ölçek 5’li likert tipidir ve ölçeğin derecelendirmesi “1=Bana hiç uygun değil” ve “5=Bana tamamen uygun” arasında değişmektedir. Ölçeğin her bir alt boyutundan alınan yüksek puan, bireyin ilgili alt boyutun değerlendirdiği özelliğe sahip olduğunu

göstermektedir. Ölçek puanlanırken, alt boyutların ve toplam puanın ortalaması alınmaktadır. Ölçekte yüksek puan alınması, bireylerin manevi iyi oluşlarının yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 29, alınabilecek en yüksek puan ise 145'tir (Ekşi ve Kardaş, 2017). Bu tez çalışmasında ise, ölçeğin iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .91$ olarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ait bazı maddeler Ek-4'te sunulmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması

Veriler Eylül-Aralık 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler iki şekilde toplanmıştır. Öncelikle google form hizmeti kullanılmıştır. Daha sonra uygulama formu öğrencilerle yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Uygulama formunun başlangıcında araştırmanın amacına yönelik bilgilendirme yapılmış ve katılımcılardan onay alınmıştır. Uygulama bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Veriler, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği kurulu onayıyla toplanmıştır (Karar no = 2022/ 09-2). Etik kurul kararı Ek-5'te verilmiştir. Formun doldurulması yaklaşık 10-15 dk. sürmüştür. Katılımcı onay formu Ek-1'de verilmiştir.

3.5. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada 475 öğrenciden veri toplanmıştır. Analizlerden önce değişkenlerde kayıp veri olup olmadığı incelenmiştir. Uç değerleri tespit etmek için -3 ve +3 standart Z puanları incelenmiştir (Çokluk vd., 2012). Bu kritere uymayan 7 katılımcının formu analizden çıkartılmış ve geriye kalan 468 öğrenciden toplanan verilerle analize devam edilmiştir.

Araştırmanın amacına uygun olarak bağımsız gruplar için *t* testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon analiziyle tespit edilmiştir. Analizlerin yapılabilmesi için gerekli olan ön şartlar kontrol edilmiştir. ANOVA ve *t* testi için gereken şartlar şunlardır: Bağımlı değişken sürekli olmalı, her bir grupta bağımlı değişken normal dağılım göstermeli, gruplar ilişkisiz olmalı ve varyanslar homojen olmalıdır (Büyüköztürk vd., 2010).

Araştırma verilerinin normalliği, basıklık ve çarpıklık katsayıları ile hesaplanmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri ± 1 sınırları içerisinde olup puanların

normal dağılımdan önemli ölçüde bir sapma oluşturmadığı söylenebilir (Can, 2013; Tabachnick ve Fidell, 2012). Araştırmada önem düzeyi .05 olarak alınmıştır. Veriler SPSS 25.00 paket programı ile analiz edilmiştir.

4. BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırmada, öncelikle değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler, Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Ölçekler	SİÖÖ	En Küçük	En Büyük	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
NKE-13	-.14**	14.00	60.00	36.66	8.27	-.022	-.047
SİÖÖ		70.00	145.00	119.17	15.02	-.710	.030

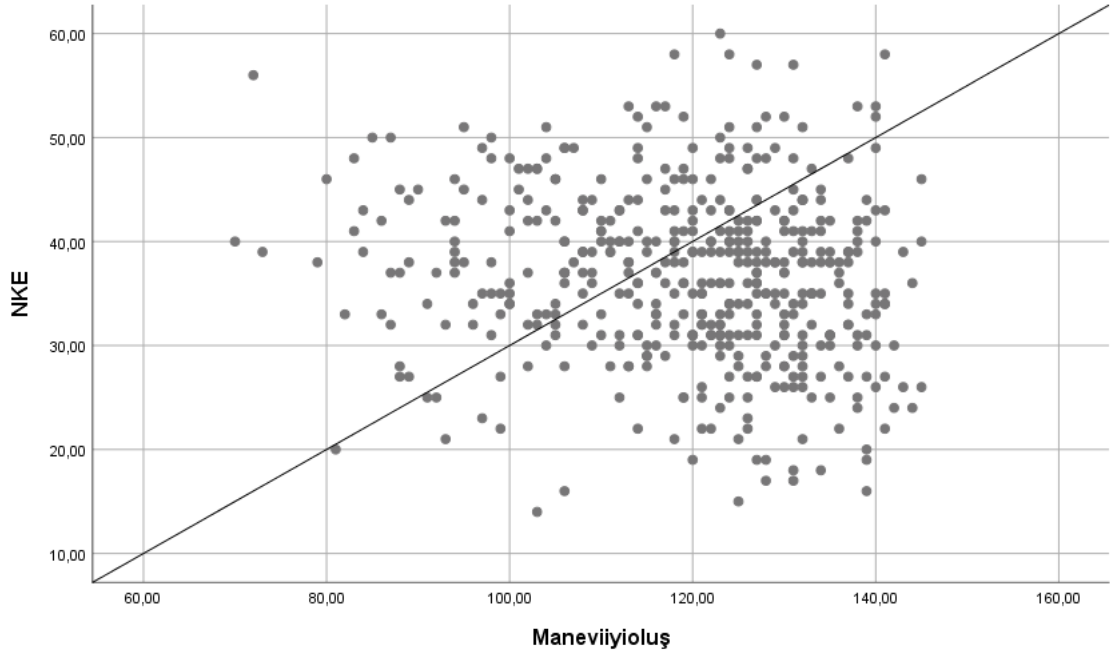
N= 468. NKE-13; Narsistik Kişilik Envanteri - 13, SİÖÖ: Spiritüel İyi Oluş Ölçeği. **p<.01

Tablo 2’ye göre, değişkenlerin çarpıklık değerleri -.02 ile -.71 arasında; basıklık değerleri ise -.05 ile .03 arasında değişmektedir. Korelasyon analizinde, spiritüel iyi oluş puanı ile narsistik kişilik puanı arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.14$, $p = .003$).

4.2. Narsistik Eğilimin Manevi İyi Oluşa Göre Yordanması

Manevi iyi oluş, narsistik kişilik eğiliminin anlamlı bir yordayıcısı mıdır, sorusunu incelemek üzere basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Manevi iyi oluş ile narsistik kişilik arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığı saçılma diyagramı ile incelenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1
Saçılma Diyagramı

Şekil 1’de manevi iyi oluş ile narsistik kişilik değişkenlerinin doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Katılımcıların iki değişkene ilişkin değerlerini gösteren noktalar, bir doğru etrafında toplanmıştır. Basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre ise, manevi iyi oluşun narsistik kişiliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir, $R = .14$, $R^2 = .02$, $F_{(1,467)} = 8.76$, $p < .01$. Narsistik kişilik eğilimine ilişkin toplam varyansın %2’sinin katılımcıların manevi iyi oluşu ile açıklandığı ifade edilebilir.

4.3. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Katılımcıların Cinsiyetine Göre İncelenmesi

Katılımcıların narsistik kişilik eğilimlerinin ve manevi iyi oluşlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklemeler için t testi ile analiz edilmiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine göre narsistik kişilik eğilim ve manevi iyi oluş puanlarının aritmetik ortalama, standart sapma ve t testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Cinsiyete Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının Bağımsız Örneklemeler İçin t Testi Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	T	P
NKE-13	Erkek	116	37.11	8.32	.684	.49
	Kadın	352	36.51	8.26		
SİÖÖ	Erkek	116	116.29	16.48	-2.390	.017*
	Kadın	352	120.12	14.40		

NKE-13: Narsistik Kişilik Envanteri-13, SİÖÖ: Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, *p<.05

Tablo 3'e göre öğrencilerin manevi iyi oluş düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Buna göre, kadınların spiritüel iyi oluş puanları ($\bar{X} = 120.12$, $p = .017$) erkeklerden ($\bar{X} = 116.29$, $p = .017$) daha yüksektir. Öğrencilerin narsistik kişilik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır ($p > .05$).

4.4. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Fakültelere Göre İncelenmesi

Katılımcıların narsistik kişilik ve manevi iyi oluş düzeylerinin okudukları fakülteye göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ANOVA ile test edilmiştir. Katılımcıların okudukları fakültelere göre narsistik kişilik ve manevi iyi oluş puanlarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Katılımcıların Okudukları Fakülteye Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması

Ölçekler	Fakülte	N	$\bar{X}$	Ss
SİÖÖ	Hukuk	63	116.08	16.06
	İlahiyat	133	123.68	13.33
	Eğitim	95	115.50	15.90
	İİB	43	121.00	14.53
	Fen-Edebiyat	55	118.27	14.28
	Mühendislik-	33	116.94	16.18
	Mimarlık			
	Tıp ve Sağlık	46	118.87	14.06
	Bilimleri			
NKE-13	Total	468	119.17	15.02
	Hukuk	63	39.81	7.62
	İlahiyat	133	34.3	7.72
	Eğitim	95	37.08	8.49
	İİB	43	37.46	8.41

Fen-Edebiyat	55	38.04	8.79
Mühendislik- Mimarlık	33	37.30	7.46
Tıp ve Sağlık Bilimleri	46	35.41	8.41
Total	468	36.66	8.27

NKE-13: Narsistik Kişilik Envanteri-13, SİÖÖ: Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, İİB: İktisadi ve İdari Bilimler

Tablo 4’te öğrencilerin narsistik kişilik ve spiritüel iyi oluş puanlarının okudukları fakültele göre aritmetik ortalamaları arasında birtakım farklılıklar gözlenmiştir. Gözlenen farklılıkları incelemek için ANOVA yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

Katılımcıların Okudukları Fakülteye Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının ANOVA Sonuçları

Ölçekler		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
NKE-13	Gruplar Arası	1604.262	6	267.377	4.063	.001**	HF – İF
	Gruplar İçi	30339.351	461	65.812			
	Toplam	31943.613	467				
SİÖÖ	Gruplar Arası	4944.572	6	824.095	3.786	.001**	İF – EF
	Gruplar İçi	100347.093	461	217.673			
	Toplam	105291.665	467				

Not: HF: Hukuk Fakültesi, İF: İlahiyat Fakültesi, EF: Eğitim Fakültesi, NKE-13: Narsistik Kişilik Envanteri-13, SİÖÖ: Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, ** $p < .01$

Tablo 5’teki değerlere göre, öğrencilerin spiritüel iyi oluş puanları, okudukları fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($p = .001$). Bu farklılığın kaynağını incelemek için yapılan Scheffe testine göre, ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin ($\bar{X} = 123.68$), eğitim fakültesinde okuyan öğrencilere göre ($\bar{X} = 115.51$) manevi iyi oluş puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Öğrencilerin narsistik kişilik puanları da okudukları fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($p = .001$). Bu farklılığın kaynağını incelemek için yapılan Scheffe testine göre hukuk fakültesinde okuyan öğrencilerin ($\bar{X} =$

39.81), ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilere göre ($\bar{X} = 34.29$) narsistik kişilik puanları anlamlı düzeyde yüksektir.

4.5. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre İncelenmesi

Katılımcıların narsistik kişilik ve manevi iyi oluş düzeylerinin, maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ANOVA ile test edilmiştir. Katılımcıların maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre, narsistik kişilik ve manevi iyi oluş puanlarının aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6

Katılımcıların Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendilerini Değerlendirmelerine Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması

Ölçekler	Fakülte	N	$\bar{X}$	Ss
SİÖÖ	Manevi	59	112.36	15.10
	Dindar	101	123.94	13.05
	HDHM	276	121.26	13.37
	NDNM	32	98.62	14.03
	Total	468	119.16	15.01
NKE-13	Manevi	59	36.71	8.55
	Dindar	101	33.20	7.29
	HDHM	276	37.49	8.33
	NDNM	32	40.25	6.90
	Total	468	36.65	8.27

NKE-13: Narsistik Kişilik Envanteri-13, SİÖÖ: Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, HDHM: Hem Dindar Hem Manevi, NDNM: Ne Dindar Ne Manevi

Tablo 6’da öğrencilerin narsistik kişilik ve spiritüel iyi oluş puanlarının düzeylerinin, maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre aritmetik ortalamaları arasında birtakım farklılıklar gözlenmiştir. Gözlenen farklılıkları incelemek için ANOVA yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Katılımcıların Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendilerini Değerlendirmelerine Göre NKE-13 ve SİÖÖ Puanlarının ANOVA Sonuçları

Ölçekler		Kareler	Sd	Kareler	F	P	Anlamlı Fark
		Toplamı		Ortalaması			
NKE-13	Gruplar	1814.486	3	604.829	9.315	.000**	NDNM-D
	Arası						
	Gruplar İçi	30129.127	464	64.933			
	Toplam	31943.613	467				
sioö	Gruplar	19751.778	3	6583.926	35.714	.000**	M-NDNM
	Arası						D-M-NDNM
	Gruplar İçi	85539.886	464	184.353			HDHM-M-NDNM
	Toplam	105291.665	467				

Not: M: Manevi, D: Dindar, HDHM: Hem Dindar Hem Manevi, NDNM: Ne Dindar Ne Manevi, NKE-13: Narsistik Kişilik Envanteri-13, SİÖÖ: Spiritüel İyi Oluş Ölçeği, ** $p < .01$

Tablo 7’deki değerlere göre, öğrencilerin spiritüel iyi oluş puanları, maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($p = .000$). Bu farklılığın kaynağını incelemek için yapılan Scheffe testine göre kendini manevi olarak değerlendiren öğrencilerin ($\bar{X} = 112.36$), ne dindar ne manevi olarak değerlendirenlere göre ($\bar{X} = 98.63$) manevi iyi oluş puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Kendini dindar olarak değerlendiren öğrencilerin ($\bar{X} = 123.94$) ve kendini hem dindar hem manevi olarak değerlendiren öğrencilerin ($\bar{X} = 121.26$), kendini manevi olarak ($\bar{X} = 112.36$) ve ne dindar ne manevi olarak değerlendirenlere göre ($\bar{X} = 98.63$) manevi iyi oluş puanları anlamlı düzeyde yüksektir.

Öğrencilerin narsistik kişilik puanları maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir ($p = .000$). Bu farklılığın kaynağını incelemek için yapılan Scheffe testine göre kendisini ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilerin ($\bar{X} = 40.25$), kendisini dindar olarak değerlendirenlere göre ($\bar{X} = 33.20$) narsistik kişilik puanları anlamlı düzeyde yüksektir.

5. BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluş İlişkisinin Yorumlanması

Bu araştırmanın sonuçlarında, manevi iyi oluş ve narsistik kişilik eğilimi arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmaya göre, katılan öğrencilerin manevi iyi oluş puanları arttıkça narsistik kişilik puanları düşüş göstermektedir. Literatürde bu bulguyu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Kämmerle vd., 2014; Kardaş, 2017; Wink vd., 2005). Kardaş (2017), yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinde sanal kimlik, narsistik eğilimler ve spiritüel iyi oluş durumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, narsistik eğilimin spiritüel iyi oluşla arasında negatif yönlü bir ilişki bulgulanmıştır. Wink ve arkadaşları (2005), geç yetişkinlik dönemindeki bireylerle yaptığı çalışmalarında maneviyat, narsisizm ve psikoterapi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Maneviyatın otonom veya sağlıklı narsisizmle ilişkili olduğunu, ancak patolojik narsisizm biçimleriyle ilişkili olmadığını bulmuştur. Kämmerle ve arkadaşları (2014), üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada dini/manevi iyi oluş ve kişiliğin karanlık üçlüsü (narsisizm, makyavelizm, psikopati) arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, dini/manevi iyi oluşun bu üçlüyle arasında negatif yönlü bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda, maneviyat ve narsisizm arasında ilişki olmadığını gösteren bazı çalışmalara rastlanmıştır (Anderson ve Costello, 2009; Wink ve Dillon, 2008). Anderson ve Costello (2009), çalışmalarında maneviyat, narsisizm ve yaşam memnuniyetleri üzerinden prososyal davranışları açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada, maneviyat ve narsisizm arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Maneviyatın diğerkamılığı, narsisizmin ise bencilliği teşvik etmesi sebebiyle bu iki değişkenin negatif ilişkili olması beklense de çalışmada bu durum, maneviyatın başka pek çok yönü olması ve kişinin manevi olması için mutlaka özgeci olması gerekmemesi yönüyle açıklanmıştır. Wink ve Dillon (2008) da aynı şekilde dindarlık/maneviyat ile narsisizm arasında bir ilişki bulamamıştır.

Literatüre bakıldığında, maneviyatın ilişkili olduğu dindarlık, içsel dini motivasyon gibi kavramlarla narsisizm arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Çınar, 2020; Kartopu, 2013; Korkmaz, 2020; Solmaz, 2021; Watson vd., 1986). Kartopu (2013), üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada narsisizm ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda, ibadet yapma durumu, öznel dindarlık algısı ve öznel dini bilgi ile narsisizm arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Solmaz (2021), yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin dindarlık tutumları ve narsistik eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucuna göre, narsisizmin sömürücülük, üstünlük ve teşhircilik boyutları ile dindarlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Çınar (2020), yaptığı çalışmada narsisizm ile içsel dini motivasyon arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarında istatistiksel olarak negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir. Korkmaz (2020), üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışma çerçevesinde dindarlık/dini ibadet, narsisizm ve selfitis arasındaki ilişkiyi incelemiş ve araştırma sonucunda, dindarlık ve narsisizm arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki elde etmiştir. Watson ve arkadaşlarının (1986) üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışması sonucunda, içsel dindarlık ile narsisizmin uyumsuz sömürücülük boyutu arasında negatif bir korelasyon olduğu görülmüştür.

Maneviyat ve din, kişiyi yüce bir varlık tarafından incelendiğine inandırır ve bu da kişinin iş birliğine yatkınlaşmasını ve daha olumlu sosyal davranışlar sergilemesini sağlar (Rossano, 2007). Narsisizm ise, bir empati yoksunluğu örüntüsü olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013) ve saldırganlık, bencillik, talepkârlık gibi sosyal uyumu bozacak nitelikte birçok davranış kalıbı barındırmaktadır (Kernberg, 2019). Dolayısıyla, maneviyatı yüksek olan ve yüce bir güç tarafından izlendiğine inanan bir bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına daha fazla dikkat edeceği ve empatiden yoksun, bencil düşünce yapısını törpülemek durumunda kalacağı söylenebilir. Bu durum, yapılan çalışmada maneviyat ve narsisizm arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucunda açıklayıcı bir etken olabilir.

5.2. Manevi İyi Oluşun Narsistik Eğilimi Yordamasına İlişkin Yorumlama

Bu çalışmada, katılımcı öğrencilerin manevi iyi oluş düzeylerinin narsistik kişilik eğiliminin anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Narsistik kişilik eğilimine ilişkin

toplam varyansın %2'sinin, katılımcıların manevi iyi oluşu ile açıklandığı ifade edilebilir. Literatürde bu araştırma bulgusunu destekleyen çalışmalar vardır (Kardaş, 2017). Kardaş'ın (2017) çalışmasında, büyüklenmeci ve kırılğan narsisizmin spiritüel iyi oluş puanlarından doğayla uyum puanı tarafından, negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordandığı sonucuna ulaşılmıştır (Kardaş, 2017). Literatürde bu araştırma bulgusunu desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır (Love, 2013). Love (2013), üniversite öğrencileriyle yaptığı maneviyat ve narsisizm ilişkisi üzerine olan çalışmasında maneviyatın narsisizmi anlamlı düzeyde yordamadığı sonucunu elde etmiştir.

Maneviyatın narsisizm üzerinde bir yordayıcılığı olduğu gibi, narsisizmin maneviyat üzerinde bir yordayıcılığı olduğuna ilişkin çalışmalar da bulunmaktadır (Vonk ve Visser, 2021). Yapılan bir çalışmada, narsisizmin maneviyatı olumsuz etkilediğine dair bir sonuç bulunmuştur. Çalışmada, büyüklenmeci narsisizmin kendine hizmet eden manevi inançlarla ilişkili olduğu ve meditasyon gibi manevi uygulamaların olumlu etkilerini potansiyel olarak azalttığı bulgulanmıştır (Vonk ve Visser, 2021). İçsel dini motivasyon ve narsisizm ilişkisini inceleyen, başka bir çalışmanın sonuçlarına göre, narsisizmin dini motivasyonu negatif yönde ve anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, içsel dini motivasyonun narsisizmin üstünlük, teşhircilik ve kendine yeterlilik alt boyutları ile açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır (Çınar, 2020).

Narsisizmin mi maneviyatı, maneviyatın mı narsisizmi yordadığına dair, bakılan noktaya göre farklı çıkarımlar yapmak mümkündür. Bu çalışmada, maneviyat narsisizmi yordamıştır. Maneviyatın bağdaştırıldığı sevgi, şefkat, sağlık, huzur, bütünlük gibi birçok kavram (ASERVIC, 2024), narsisizmde bulunan saldırganlık, öfke, bencillik, talepkârlık gibi birçok özelliğe (Kernberg, 2019) zıt bir duygu, düşünce ve davranış boyutu oluşturmaktadır. Sonuç olarak, narsisizm özellikleri taşıyan bir bireyin, maneviyata yönelmekle kendisindeki narsistik özelliklerin bir kısmını iyileştirebileceği düşünülmektedir.

5.3. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Bireylerin Cinsiyetine Göre Yorumlanması

5.3.1. Narsistik Eğilimin Cinsiyete Göre Yorumlanması

Bu araştırmaya göre, narsistik kişilik düzeylerinin öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Yapılan çalışmalardan, bu çalışmaya benzer sonuç

veren çalışmalara rastlanmıştır (Doğan vd., 2023; Gürman, 2019; Solmaz, 2021). Solmaz (2021), niversite ğrencilerinin narsistik eğilimleriyle ilgili yaptığı çalışmada, narsisizm düzeyiyle cinsiyet değişkeni arasında, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olmadığını bulgulamıştır. Doğan ve arkadaşlarının (2023) niversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, kadın ve erkek öğrencilerin narsistik kişilik envanter puanları arasında bir farklılık bulunmamıştır. Benzer bir şekilde, Gürman (2019) da çalışmasında narsistik kişilik puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını tespit etmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda, erkeklerde narsisizm (veya narsisizmin bazı alt boyutlarının) düzeyinin kadınlara oranla daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Akar, 2014; ınar, 2020; Demirel, 2018; Güven, 2019; Grijalya vd., 2021; Kardaş, 2017; Weidmann vd., 2023). Kardaş (2017), niversite öğrencileriyle yaptığı çalışmasında, erkek öğrencilerin toplam puan narsistik eğilimlerinin, kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Grijalya ve arkadaşlarının (2015) 1990-2013 yılları arasında yapılan cinsiyet değişkeniyle narsisizm ilişkisini inceleyen araştırmaların meta-analiz çalışması sonucunda, erkeklerin kadınlardan daha narsist olma eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir şekilde, Weidmann ve arkadaşlarının (2023) narsisizmin yaş ve cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelediğı meta-analiz çalışmasının sonucunda, erkeklerin narsisizmde kadınlardan daha yüksek puan aldığı grlmştir.

Yapılan diğer bazı çalışmalarda, kadınlarda farklı narsisizm türlerinin daha baskın olabileceğine yönelik sonuçlar mevcuttur (Green vd., 2021; Kardaş, 2017; Yang vd., 2015). Green ve arkadaşları (2021), yaptıkları bir çalışmada kadınların kırılgan narsisizminin erkeklerden daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Narsisizm, daha çok erkeklerle bağdaştırılan bir özellik olsa da, bunun erkeklerde daha görünür bir narsisizm olması; kadınlarda ise genellikle gizli ve kırılgan narsisizm özelliklerinin mevcut olması sebebiyle olduğunu savunmuşlardır. Narsisizmin, erkek ve kadın doğasına uygun olarak, cinsiyetlere göre farklı şekillerde tezahür edebileceğini ne srmştir. Yang ve arkadaşlarının (2015) cinsiyet farklılığından kaynaklanan beyin yapısının, narsistik kişilikle ilişkisini incelediğı çalışmasında, narsisizmde cinsiyet farklılıkları nöral temeller üzerinden incelenmiştir. in’de bir niversitenin öğrencileriyle yapılan çalışmanın sonucunda, erkeklerin özellikle otorite ve yetki boyutlarında narsistik kişilik puanları anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Kadınlardaki narsisizm ise, daha çok fiziksel görünüş açısından ilgiyi üzerinde tutmak isteme ile bağdaştırılmıştır.

Özetle, bazı çalışmalar narsisizm ile cinsiyet arasında bir ilişki bulamamışken, bazıları da bulmuştur. Genellikle erkeklerin narsisizm puanları daha yüksek çıkmakla beraber, kadınlarda ilk etapta fark edilemeyen gizli bir narsisizm olabildiği de araştırma sonuçlarınca bulgulanmıştır. Farklı narsisizm belirtileri göstermeleri ise, nörolojik faktörlerin farklılığıyla açıklanabilmektedir (Yang vd., 2015). Bu durumdan hareketle, cinsiyetlerin farklı olmasının narsisizm seviyesinin yüksekliğinden ziyade, narsisizm çeşidiyle alakalı olabileceği sonucuna varılabilir. Bu değerlendirme, yapılan araştırmada neden narsistik eğilim ve cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı sonucunda açıklayıcı bir faktör olarak kabul edilebilir.

5.3.2. Manevi İyi Oluşun Cinsiyete Göre Yorumlanması

Bu çalışmaya göre, kadınların spiritüel iyi oluş puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda, benzer sonuç veren birçok çalışma bulunmaktadır (Aydeniz, 2023; Demir Celayir, 2020; Demiroğlu 2021; Dursun, 2023; Hammermeister vd., 2005; Jafari vd., 2010; Kardaş, 2017). Kardaş (2017), üniversite öğrencileriyle yaptığı narsistik eğilimler, sanal kimlik ve spiritüel iyi oluş durumları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, kadın öğrencilerdeki spiritüel iyi oluş durumlarının erkek öğrencilerdekinden daha iyi olduğunu bulgulanmıştır. Hammermeister ve arkadaşları (2005), çalışmalarının sonucunda kadınların manevi sağlık değerlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aydeniz (2023), öğretmenlerin spiritüel iyi oluş düzeyleri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasının sonuçlarına göre, kadın öğretmenlerin toplam spiritüel iyi oluş puanlarının erkek öğretmenlerinkinden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Demiroğlu (2021), yetişkinlerde maneviyat ve sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, maneviyatın alt boyutlarından manevi başa çıkma, aşkınlık, manevi yaşantı ve ölçekten elde edilen toplam puanlarının kadınlarda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ziapour ve arkadaşlarının (2017) yaptıkları çalışmanın sonucunda, cinsiyet değişkeninin manevi iyi oluş puan ortalamasıyla anlamlı şekilde ilişkili olduğu ve manevi iyi oluş puan ortalamasının kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Yine bir başka çalışma olan Jafari ve arkadaşlarının (2010) üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmasında da,

kadınların manevi iyilik halinin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Yapılan diğer bazı çalışmalarda ise, maneviyat ve cinsiyet değişkeni arasında bir bağlantı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Aydın-Özdemir, 2023; Demiroğlu, 2021; Ekici, 2023; Gomez ve Fisher, 2005; Gürman, 2019; Heng vd., 2022; Toprak, 2018). Toprak (2018), üniversite öğrencilerinde maneviyat, yaşam amaçları ve iyi oluş arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasında, maneviyatın cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Yine Demiroğlu'nun (2021) yetişkinlerde maneviyat ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki üzerine yaptığı çalışmasına göre, anlam arayışı, manevi hoşnutluk ve maneviyatın tabiatla uyum alt boyutundan elde edilen puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermediği sonucu elde edilmiştir. Ekici (2023), çalışmasında manevi iyi oluş ve cinsiyet arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Gomez ve Fisher (2005), geliştirdikleri manevi iyi oluş anketi üzerine yaptıkları çalışma sonucunda, manevi iyi oluş düzeylerinin cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir.

Cengiz ve arkadaşları (2020), Türkiye'deki spiritüel arayışlarla alakalı yaptıkları çalışmada, spiritüel arayışlar ve cinsiyetler arasındaki ilişkiden bahsetmiş, kadın-erkek yapısının farklılığından ve toplumsal cinsiyet kabullerinin spiritüel eğilimler üzerinde etkisi olduğundan söz etmiştir. Birçok araştırmada, kadınların anlam ve kimlikle alakalı içsel sorgulamalarının erkeklerden daha yoğun olduğundan, ayrıca spiritüelliğin kimilerince dışıl bir mesele olarak algılandığından söz edilmiştir. Bununla beraber, kadınların bu alana daha çok yönelmesinde toplumda kadının daha çok sıkışmış ve bastırılmış olması, akılcı eril dünyanın duygusal yönü ağır basan kadına hissettirdiği eksiklik duygusu, kadının spiritüelliği kendisi için özgür olduğu bir alan olarak kullanması ve bu alana kafa yormak için daha fazla müsait vaktinin bulunması gibi sebeplerin de etkisi olduğu düşünülmektedir (Cengiz vd., 2020). Ayrıca bazı araştırmalar, kadınların daha dindar olduklarını, dini hizmetlere daha sık katıldıklarını, daha sık dua ettiklerini ve günlük yaşamlarında dini bir boyuta daha fazla ihtiyaç duyduklarını göstermiştir (Mahalik ve Lagan, 2001). Erkekler söz konusu olduğunda ise, genellikle iç dünyalarıyla ilgilenmek yerine dışarıyla ilgilenmeye teşvik edilmeleri, vakitlerinin çoğunu ücretli bir iş için çalışmaya ayırmaları, ataerkil toplumların erkeklere yüklediği güçlü, sert, akılcı, koruyucu, yönetici, duygularını saklayan erkek profilinin spiritüellikle

bağdaşmayan yapısı, erkeklerin spiritüelliğe kadınlardan daha az meyletmesinin sebeplerinden sayılabilir (Cengiz vd., 2020). Ayrıca ataerkil yapının sunduğu erkeklik algısı, erkeklerin maneviyatı benimsemesinin önünde bir engel teşkil edebilmekte ve erkeklerin dini yönelimini de dışsal ve araçsal hale getirebilmektedir (Thompson ve Remmes, 2002). Yine de bu güçlü, kendine yeten erkeklik algısı, erkeklerin spiritüelliğe daha az ihtiyaç duyduğu anlamına gelmez. Aksine yüklendikleri ağır sorumluluklar sebebiyle spiritüel bir çıkış yoluna ihtiyaç duyan erkekler, bunu kendilerine biçilen rol dolayısıyla gizlemek ve ancak onlara mantıklı ve rasyonel bir biçimde katkı sağlayacak, eksiklik duygusuna sebep olmayacak bir spiritüellik peşinde koşmak durumunda kalırlar (Cengiz vd., 2020).

Sonuç olarak, kadın ve erkek yapısından kaynaklanan farklılıklar ve özellikle de geleneksel ataerkil toplumların kadın ve erkeğe yüklediği roller dolayısıyla, kadınların maneviyata erkeklerden daha fazla yöneldiği söylenebilir. Bu çalışmada, erkeklerin manevi iyi oluş puanlarının kadınlardan düşük çıkması, daha düşük seviyede bir manevi iyi oluşa sahip olduklarını ifade edebileceği gibi, maneviyatlarını gösterme konusunda toplumsal baskı sebebiyle çekingen davrandıklarını da ifade ediyor olabilir.

5.4. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Fakültelere Göre Yorumlanması

5.4.1. Narsistik Eğilimin Fakültelere Göre Yorumlanması

Bu çalışmaya göre, öğrencilerin narsistik kişilik puanları, okudukları fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Hukuk fakültesinde eğitim görmekte olan öğrencilerin ilahiyat fakültesinde eğitim görmekte olan öğrencilere göre narsistik kişilik puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulgulanmıştır. Literatürde, narsistik eğilimin fakültelere göre farklılaştığını gösteren çalışmalara rastlanmaktadır (Çınar, 2020; Kocagöz-Uzun, 2019; Solmaz, 2021; Westerman vd., 2012). Bu çalışmalardan Solmaz'ın (2021) çalışması bu araştırma bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Solmaz (2021), üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, narsisizm puanlarının fakülteye göre farklılaşmakta olduğunu görmüş ve İslami İlimler Fakültesi'nde eğitim gören öğrencilerin narsisizm puan ortalamalarının diğer bazı fakültelerde eğitim gören öğrencilerin puan ortalamalarından daha düşük olduğunu bulgulanmıştır. Çınar (2020) ise, çalışmada öğrencilerin okudukları fakülte ile narsisizmin otorite boyutu hariç tüm boyutlarıyla arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kocagöz-Uzun (2019) da

yine, narsisizm düzeyi ile eğitim görülen fakülte arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulayan bir çalışma yapmıştır. Sonuçlarda, iktisat fakültesinde eğitim görmekte olan öğrencilerin narsisizm toplam puanlarının edebiyat fakültesinde eğitim görmekte olan öğrencilere oranla yüksek çıktığı görülmüştür. Aynı şekilde Westerman ve arkadaşları (2012) da, çalışmasında narsisizmin okunulan fakültelere göre farklılaşmakta olduğunu görmüş ve işletme öğrencilerinin psikoloji öğrencilerine göre önemli ölçüde daha yüksek narsisizm seviyesine sahip olduklarını tespit etmiştir.

Literatürde, narsisizm puanının öğrencilerin okudukları fakültelere göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşan bazı çalışmalar da bulunmaktadır (Akar, 2014; Altun, 2015). Akar (2014), psikolojik danışma ve rehberlik ve psikoloji bölümlerinde eğitim görmekte olan üniversite öğrencileriyle yaptığı narsisizm ve empati arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasının sonucunda, öğrencilerin narsisizm puanlarının öğrenim görmekte oldukları bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Altun (2015) da, çalışmasında eğitim görülen fakülte ile narsisizm düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucunu elde etmiştir.

Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında, ele alınan fakültelere göre farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmanın bulgusu ise, ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin hukuk fakültesinde okuyan öğrencilere oranla anlamlı düzeyde düşük narsistik puanlar elde ettiği yönündedir. Hukuk ve ilahiyat fakültelerinin kısmen benzerlik gösterdiği konular olmasına karşın, hukuk fakültesinin sunduğu eğitimin ve öğretilen kuralların din ve ilahi kaynaklı olmadığı söylenebilir. Hukukçuların yargılama ve adaleti sunma konusunda yetkilerinin olması durumu, narsisizmin otorite, üstünlük, hak iddia etme gibi boyutlarıyla ilişkilendirilebilir. İlahiyat fakültesinin verdiği eğitimde ise, ilahi kaynaklı bilgiler ve kuralların mevcut olduğu; kural koyucunun yüce varlık/tanrı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ilahiyat fakülteleri, narsisizmin bireyi öne çıkaran birçok boyutuyla bağdaşmayacak öğretiler ortaya koymaktadır. Bu durum, ilahiyat fakültelerinde narsisizmin daha düşük düzeyde ortaya çıkması sonucunda açıklayıcı bir faktör olabilir. Bununla beraber, öğrencilerin narsisizm düzeylerini aldıkları eğitim ve öğretimin dışında etkileyebilecek pek çok faktör ve değişken olabileceği söylenebilir.

5.4.2. Manevi İyi Oluşun Fakültelere Göre Yorumlanması

Bu araştırmaya göre, öğrencilerin spiritüel iyi oluş puanları, okudukları fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. İlahiyat fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin, eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilere göre manevi iyi oluş puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Literatürde, manevi iyi oluşun fakültelere göre farklılaştığını gösteren araştırmalar mevcuttur (Karataş ve Selçuk, 2023; Kasapoğlu, 2013; Tosyalıoğlu, 2021; Ziapour vd., 2017). Ziapour ve arkadaşları (2017), Tıp, Diş Hekimliği ve Eczacılık Fakülteleri öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, manevi iyi oluşun fakültelere göre farklılaştığı ve tıp öğrencilerinin en yüksek manevi iyi oluş puan ortalamasına sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kasapoğlu (2013), çalışmasında İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin manevi iyilik halinin, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki öğrencilere oranla anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulgulamıştır. Karataş ve Selçuk (2023) da aynı şekilde, çalışmalarında İlahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin manevi iyi oluş düzeylerinin diğer fakültelerin öğrencilerinden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Benzer bir diğer çalışmada, Tosyalıoğlu (2021), en yüksek maneviyat puanı ortalamasının dini eğitim vermekte olan bölümlerin öğrencilerinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde, araştırma bulgusunu desteklemeyen araştırmalar da bulunmaktadır (Alorani ve Alradaydeh, 2018; Heng vd., 2022; Oracion ve Madrigal, 2019). Alorani ve Alradaydeh (2018), çalışmalarında öğrencilerin manevi iyi oluş puan ortalamaları ve okudukları fakültelere göre anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Heng ve arkadaşları (2022) da çalışmalarında manevi iyi oluş ve eğitim görülen fakülteler arasında bir fark bulamamıştır. Yine bir başka çalışmada, Oracion ve Madrigal (2019), işletme, sosyal bilimler ve bilim ve teknoloji bölümleri arasında manevi iyi oluş açısından bir farklılık elde etmemiştir.

Maneviyat ve din, birbirinden tam olarak ayrılabilen iki kavram olarak görülmemiştir (Hill ve Pargament, 2015; Zinnbauer vd., 1997). İki kavram da kutsalla alakalıdır (Hill ve Pargament, 2015). Dolayısıyla, dini bir yaşantısı bulunan bireylerin manevi iyi oluş düzeyinin de yüksek olması anlaşılabilir bir durumdur. Bu çalışmanın sonucuna göre, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin manevi iyi oluş düzeyleri, eğitim fakültesi öğrencilerine oranla daha yüksek çıkmıştır. İlahiyat fakültesinde öğrenim gören

bireylerin, bir kutsal etrafında şekillenen dine göre eğitim almalarının, manevi iyi oluş puanlarını da etkileyebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin kendilerini manevi ve dini açıdan nasıl değerlendirdiğine dair oranlara bakıldığında, eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olup “ne dindar ne manevi” seçeneğini seçen öğrenci sayısının, diğer fakültelerdeki bu seçeneği seçen öğrenci sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca eğitim fakültesi öğrencilerinden “dindar” seçeneğini seçenlerin yüzdesinin, diğer fakültelere oranla daha az olduğu bulgulanmıştır. Araştırma bulgularına göre en yüksek manevi iyi oluşa sahip öğrencilerin kendilerini dindar olarak tanımlayan, en düşük manevi iyi oluşa sahip öğrencilerin ise kendilerini ne dindar ne manevi olarak tanımlayan öğrenciler olduğu görülmüştür. Buna göre, eğitim fakültesi öğrencilerinin manevi iyi oluşlarının, ilahiyat fakültesi öğrencilerine göre anlamlı düzeyde düşük çıkması anlamlandırılabilir. Bununla birlikte, öğrencilerin manevi iyi oluş düzeylerini etkileyebilecek başka pek çok faktör ve değişken olabileceği söylenebilir.

5.5. Narsistik Eğilim ve Manevi İyi Oluşun Maneviyat ve Dindarlık

Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre Yorumlanması

5.5.1. Narsistik Eğilimin Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini

Değerlendirme Durumuna Göre Yorumlanması

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin narsistik kişilik puanları, maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Kendisini ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilerin, kendisini dindar olarak değerlendiren öğrencilere göre narsistik kişilik puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Literatürde benzer sonuçlar vermiş bazı çalışmalar bulunmaktadır (Kartopu, 2013). Kartopu (2013), narsisizm ve dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında, bireylerin kendilerine yönelik dindarlık algısı ve narsisizm seviyeleri arasında bir ilişki olduğunu tespit etmiş ve kendisini dindar olarak görenlerin en düşük, kendisini biraz dindar olarak görenlerin ise en yüksek narsisizm puanına sahip olduğunu bulgulanmıştır.

Literatürde, bireylerin narsisizm seviyeleri ve kendilerini dini-manevi açıdan değerlendirmeleri arasında bir ilişki bulunmadığını tespit eden çalışmalar da vardır (Solmaz, 2021). Solmaz (2021), çalışmasında üniversite öğrencilerinin narsisizm

düzeyleri ve maneviyata ilişkin tutumları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olmadığını tespit etmiştir.

Yapılan bu çalışmaya göre, kendini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin narsisizm seviyesi, kendini ne dindar ne manevi olarak tanımlayan öğrencilere göre düşük çıkmıştır. Narsisizm; hak iddia etme, otorite, üstünlük, kendine yeterlilik, teşhircilik, sömürücülük ve kendini beğenme boyutlarından oluşan bir yapıdır (Raskin ve Terry, 1988). Din ise, Tanrı'ya, türlü kutsal varlıklara veya doğüstü güçlere inanmayı ve tapınmayı gerektiren; bu anlamdaki inançları belirli kurallar, kurumlar ve semboller aracılığıyla düzenleyen toplumsal bir sistem, şeklinde tanımlanabilen bir yapıdır (TDK, 2024). Dolayısıyla dinin, Tanrı'yı üstün kılan ve kuralları ona bağlayan yapısıyla, narsisizmin kendini üstün kılıcı özellikleri çelişmektedir. Kendini dindar olarak gören bireylerin, dinine uygun yaşamaya çalışan bireyler olduğu düşünülürse, narsisizm seviyelerinin buna bağlı olarak düşmesi anlaşılır görülebilir.

5.5.2. Manevi İyi Oluşun Maneviyat ve Dindarlık Açısından Kendini Değerlendirme Durumuna Göre Yorumlanması

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin spiritüel iyi oluş puanlarının, maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgulanmıştır. Buna göre, kendini manevi olarak değerlendiren öğrencilerin, kendini ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilere göre manevi iyi oluş puanları anlamlı düzeyde yüksektir. Kendini dindar olarak değerlendiren öğrencilerin ve kendini hem dindar hem manevi olarak değerlendiren öğrencilerin manevi iyi oluş puanları ise, kendini manevi olarak ve kendini ne dindar ne manevi olarak değerlendiren öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Literatürde benzer sonuçlar veren çalışmalar bulunmaktadır (Karataş ve Selçuk, 2023). Karataş ve Selçuk (2023), üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, kendilerini dindar ve maneviyatlı olarak tanımlayan üniversite öğrencilerinin manevi iyi oluşlarının daha yüksek olduğunu saptamıştır.

Yukarıdaki paragraflarda belirtildiği gibi, ikisinin de ortak konusunun “kutsal” olması sebebiyle, maneviyat ve dini birbirinden bağımsız iki kavram olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz (Hill ve Pargament, 2015). Hangisinin daha kapsayıcı olduğu konusunda farklı görüşler olsa da, maneviyatın daha kapsayıcı olduğu mevcut zamandaki yaygın görüştür (Koenig, 2008). Manevi iyi oluşa gelindiğinde ise, iyi

oluş birçok ihtiyacın karşılanmasına bağlıdır ve bunlardan biri de aşkınlık ihtiyacıdır. Dünyadaki tüm büyük dinler, insanları aşkınlığa çağırmakta ve aşkınlığı en büyük iyi oluş yolu olarak görmektedir (Ellison, 1983). Bu bakımdan, manevi iyi oluş ve din arasında güçlü bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Sonuç olarak, kendini dindar veya hem dindar hem manevi gören öğrencilerin, diğer öğrencilere kıyasla daha yüksek bir manevi iyi oluş seviyesine sahip olması da maneviyat, din ve manevi iyi oluş arasındaki bu pozitif ilişkiden kaynaklanıyor olabilir.

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Bu çalışmada, bireylerin narsistik kişilik eğilimi ile manevi iyi oluşları arasındaki ilişki ve manevi iyi oluşun narsistik kişilik eğilimini yordama düzeyi incelenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, cinsiyet, eğitim görülen fakülte, katılımcıların kendilerini dini ve manevi açıdan değerlendirmeleri ile narsistik kişilik eğilimi ve manevi iyi oluş arasında anlamlı farklılık bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Bireylerin, spiritüel iyi oluş puanları ile narsistik kişilik puanları arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, bireylerin manevi iyi oluşları arttıkça, narsistik kişilik eğilimlerinin azaldığı söylenebilir. Ayrıca, manevi iyi oluşun narsistik kişiliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulgulanmıştır.

Öğrencilerin spiritüel iyi oluş puanları cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Buna göre, kadınların spiritüel iyi oluş puanı erkeklerden daha yüksektir. Ancak narsistik kişilik düzeyi konusunda cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Öğrencilerin eğitim gördükleri fakülteler ile narsistik kişilik ve manevi iyi oluş puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların maneviyat ve dindarlık açısından kendilerini değerlendirmelerine göre, manevi iyi oluş ve narsistik kişilik düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanmıştır.

6.2. Öneriler

6.2.1. Araştırma Bulgularına Dayalı Öneriler

- 1) Yapılan çalışmanın sonucunda, narsistik kişilik eğilimi ve manevi iyi oluş arasında anlamlı düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları manevi danışmanlar, psikolojik danışman ve rehberler, psikologlar, psikiyatristler ve eğitimciler için veri kaynağı olarak kullanılabilir.

- 2) Manevi iyi oluşun narsistik kişilik eğilimini anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Narsisizm düzeyini azaltmak için, manevi iyi oluş düzeyini artırmaya yönelik programlar geliştirilebilir ve programın narsisizm üzerindeki etkisi incelenebilir.
- 3) Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde narsistik eğilim ve manevi iyi oluş ilişkisi araştırılmış ve manevi iyi oluşun narsistik kişilik eğilimini yordadığı görülmüştür. Üniversitede eğitim gören gençlere narsisizm farkındalığı oluşturacak ve manevi iyi oluşlarını besleyecek nitelikte eğitimler verilebilir.
- 4) Bu araştırmada, manevi iyi oluşun narsistik kişilik eğilimini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Manevi iyi oluşta olduğu gibi affedicilik, kendini gerçekleştirme gibi değişkenlerin de narsisizm üzerindeki etkileri araştırılabilir.

6.2.2. İlerde Yapılacak Araştırmalar İçin Öneriler

- 1) Bu araştırma, nicel yöntemle yapılmıştır. Konunun derinine inmek için nitel veya karma yöntemlerle tekrar aynı araştırma yapılabilir.
- 2) Araştırma, farklı manevi iyi oluş ve narsistik kişilik ölçekleriyle yeniden yapılabilir.
- 3) Araştırma, aynı evren ve örneklem üzerinde farklı zamanlarda yeniden yapılabilir.
- 4) Küresel ölçekli, farklı toplumların sahip oldukları farklı maneviyat algılarının narsistik eğilim ile olan ilişkisi üzerine çalışmalar yapılabilir.
- 5) Farklı demografik değişkenler konularak, narsisizm ve manevi iyi oluşun bu değişkenlerle ilişkisi incelenerek konuya zenginlik getirilebilir.
- 6) Demografik değişkenler konusunda eşitliğin sağlandığı, dolayısıyla daha sağlıklı sonuçların elde edileceği araştırmalar yapılabilir (Örneğin, eşit sayıda kadın ve erkek).
- 7) Diğer kişilik bozukluklarıyla, narsistik kişilik bozukluğu ve manevi iyi oluş ilişkisinin benzerlikleri ve farklılıklarının çalışıldığı, manevi iyi oluşun kişilik bozuklukları genelinde nasıl bir etkisi olduğunu inceleyen çalışmalar yapılabilir.
- 8) Türkiye’de maneviyat/manevi iyi oluş ve narsisizm ilişkisi üzerine yeterli miktarda araştırma olmadığı görülmüştür. Farklı evren ve örneklemlemlerle, farklı yaş gruplarıyla, toplumun farklı kesimleriyle aynı konunun tekrar çalışılması ve elde edilen bulguların kıyaslanabileceği, farklılıkların tespit edilebileceği bir literatür oluşturulması önerilebilir.

- 9) Narsisizmin çocuklukta başlayan ve ebeveyn kaynaklı bir durum olduğu düşünölürse, ebeveynlere narsisizm konusunda eğitim verilebilir ve bu konu hakkında bilinçlenmeleri sağlanabilir.
- 10) Bu çalışma, İstanbul örneğıyle sınırlı tutulmuştur. Türkiye'nin farklı bölgelerinde aynı konu üzerine başka çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Akar, A. (2014). *PDR ve psikoloji programı öğrencilerinin empatik eğilimleri ve narsistik kişilik özelliklerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akman, A. E. (2020). *Maneviyat düzeylerine göre stres bilgece farkındalık ve ayrışma bütünleşme farklılıkları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alanka, Ö. ve Cezik, A. (2016). Dijital kibir: Sosyal medyadaki narsistik ritüellere ilişkin bir inceleme. *Trt Akademi*, 1(2), 548-569.
- Alorani, O. I., & Alradaydeh, M. F. (2018). Spiritual well-being, perceived social support, and life satisfaction among university students. *International Journal of Adolescence and Youth*, 23(3), 291–298. <https://doi.org/10.1080/02673843.2017.1352522>
- Altun, R. (2015). *Üniversite öğrencilerinde dindarlık ve narsisizm ilişkisi (Sinop örneği)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- American Psychiatric Association, D. S. M. T. F. & American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (Vol. 5, No. 5). American psychiatric association.
- Ames, D., Rose, P., & Anderson, C. (2006). The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40, 440-450. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.03.002>
- Anderson, K. & Costello, P. (2009). Relationships between prosocial behavior, spirituality, narcissism, and satisfaction with life. *Journal of Gustavus Undergraduate Psychology*, 5(1), 1-28.
- Anlı, İ. ve Bahadır, G. (2007). Kendilik psikolojisine göre narsistik ve sınır kişilik bozukluğu. *Psikoloji Çalışmaları*, 27, 1-12.
- APA Dictionary of Psychology, (2024). Spirituality. <https://dictionary.apa.org/spirituality>, Erişim Tarihi: 11.01.2024.
- APA Dictionary of Psychology. (2023). Narcissism. <https://dictionary.apa.org/narcissism>, Erişim Tarihi: 23.10.2023.

- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>
- ASERVIC. (2024). ASERVIC white paper. <https://aservic.org/aservic-white-paper/> Erişim Tarihi: 28.02.2024.
- Aslan, N. ve Kartopu, S. (2021). Dindarlık eğiliminin karanlık üçlü kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20), 477-531.
- Atay, S. (2009). Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçe'ye standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 181-196.
- Aydeniz, S. (2023). *Resmi okullarda görev yapan öğretmenlerin bilinçli farkındalık ve spiritüel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın-Özdemir, S. (2023). *Evlilik uyumunun ilişki özyeterliği ve spiritüel iyi oluş ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı.
- Balcı, A. M. (2022). *Algılanan ebeveyn tutumları ve mağduriyet algısı arasındaki ilişki: narsistik kişilik özelliklerinin ve stres düzeyinin aracı rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Türkiye Cumhuriyeti Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brummelman, E., Thomaes, S., Nelemans, S., Castro, B., Overbeek, G. & Bushman, B. (2015). Origins of narcissism in children. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(12), 3659-3662. <https://doi.org/10.1073/pnas.1420870112>
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burke, M. T., Chauvin, J. C. & Miranti, J. G. (2005). *Religious and spiritual issues in counseling: Applications across diverse populations*. Brunner-Routledge.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Pegem Akademi.
- Campbell, W. K., Goodie, A. S. & Foster, J. D. (2004). Narcissism, confidence, and risk attitude. *Journal of Behavioral Decision Making*, 17(4), 297-311. <https://doi.org/10.1002/bdm.475>
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.
- Can, Y. ve Anlı, İ. (2019). Patolojik narsisizm ve madde kullanım bozukluğu arasındaki ilişki. *İstanbul Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Tıp Dergisi*, 4(4), 179-183.

- Cengiz, K., Küçükkural Ö., ve Gür, H. (2022). *Türkiye’de Spiritüel Arayışlar*. İletişim Yayınları.
- Chandler, C. K., Holden, J. M. & Kolander, C. A. (1992). Counseling for Spiritual Wellness: Theory and Practice. *Journal of Counseling & Development*, 71(2), 168–175. <https://doi:10.1002/j.1556-6676.1992.tb02193.x>
- Colistra, A. L. (2012). *Does spiritual well-being predict job satisfaction and burnout among substance abuse counselors*. (Unpublished doctoral dissertation). University of North Carolina.
- Coma, J. M. (2007). Spiritual practice: a literature review related to spiritual health and health outcomes. *Holistic nursing practice*, 21(5), 224-236. <https://doi:10.1097/01.hnp.0000287986.17344.02>
- Creswell, J. W. (2002). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative (pp. 146-166). Prentice Hall.
- Çınar, M. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Narsisizm ile İçsel Dini Motivasyon Arasındaki İlişki. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, (2), 135-160.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (Vol. 2). Pegem Akademi.
- Demir Celayir, G. (2020). *Spiritüel iyi oluş ve öz-duyarlılık arasındaki ilişkide affetmenin aracı rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirel, H., Altın, M., Yalçın, Y. G. ve Demir, H. (2018). Spor Yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin narsisizm seviyelerinin karşılaştırılması. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 72-77.
- Demiroğlu, B. (2021). *Yetişkinlerin maneviyat ve sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Doğan, İ., Karaca-Doğan, P. ve Durmuş, G. (2023). Spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medyada gösteriş tüketimi eğilimi ile narsistik kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 12(4), 668-677.
- Doğan, U. ve Çolak, T. S. (2020). Narsisistik kişilik envanteri-13 (NKE-13)’nin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 4166-4184.
- Dursun, H. E. (2023). *Duygusal yeme ve manevi iyi oluş*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkâmlıkla ilişkisi (kan bağıışı örneğinde türkiye ve amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkâmlıkla ilişkisi (kan bağıışı örneğinde Türkiye ve Amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, Y. (2023). *Devlet yurtlarında kalan üniversite öğrencilerinde maneviyat ile kaygı ve yalnızlık duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul ili örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekşi, H., Kaya, Ç. ve Okan, N. (2020). Maneviyat ve psikolojik danışma. Ekşi, H. (Ed.), *Manevi yönelimli psikolojik danışma içinde* (s. 2-24). Nobel Akademik Yayınları.
- Ekşi, H., ve Kardaş, S. (2017). Spiritual well-being: Scale development and validation. *Spiritual Psychology and Counseling*, 2, 73–88. <http://dx.doi.org/10.12738/spc.2017.1.0022>
- Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A. & Saunders, C. (1988). Toward a Humanistic-Phenomenological Spirituality. *Journal of Humanistic Psychology*, 28(4), 5–18. <https://doi.org/10.1177/0022167888284002>
- Ellison, C. W. (1983). *Spiritual well-being: Conceptualization and measurement*. *Journal of Psychology and Theology*, 11(4), 330-340. <https://doi.org/10.1177/009164718301100406>
- Emmons, R. A. (1987). Narcissism: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 11–17. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.11>
- Evren, C. (1997). *Narsisizm*. BDS Yayınları.
- Fossati, A., Somma, A. & Borroni, S. (2017). The multidimensionality of pathological narcissism from the perspective of social ostracism: A study in a sample of Italian University students. *Personality and Individual Differences*, 116, 309–313. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.05.009>
- Freud, S. (1997). *Cinsellik üzerine: cinsellik teorisi üzerine üç deneme; fetişizm, bekaret tabusu, kadın cinselliği ve diğer çalışmalar*. (1 b.). (Çev. Selçuk Budak). Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (2012). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*. (4 b.). (Çev. Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura). Metis Yayınları.
- Fromm, E. (2023). *Sevgi ve şiddetin kaynağı*. (1 b.). (Çev. Yavuz Alogan). Say Yayınları.

- Gentile, B., Miller, J.D., Hoffman, B. J., Reidy, D. E., Zichner, A. & Campbell, W. K. (2013). A test of two brief measures of grandiose narcissism: The narcissistic personality inventory–13 and the narcissistic personality inventory–16. *Psychological Assessment*, 25(4), 1120-1136. <https://psycnet.apa.org/record/2013-23396-001>
- Gomez, R., & Fisher, J. W. (2005). The spiritual well-being questionnaire: Testing for model applicability, measurement and structural equivalencies, and latent mean differences across gender. *Personality and Individual Differences*, 39(8), 1383-1393. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.03.023>
- Green, A., MacLean, R. & Charles, K. (2021). Female narcissism: assessment, aetiology, and behavioural manifestations. *Psychological Reports*, 125(6), 2833-2864. <https://doi.org/10.1177/00332941211027322>
- Grijalva, E., Newman, D. A., Tay, L., Donnellan, M. B., Harms, P. D., Robins, R. W., & Yan, T. (2015). Gender differences in narcissism: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 141(2), 261–310. <https://doi.org/10.1037/a0038231>
- Gürman, G. (2019). *Psikologlarda narsisizm düzeyleri ile Tanrıya bağlanma ve gelecek beklentileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsu, O. ve Önce Özokudan, F. S. (2019). Ergenlerde dindarlık, narsizm ve özgüven. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4 (4), 439-454.
- Güven, M. (2019). *Narsisizm alçakgönüllülük ve dindarlık ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hammermeister, J., Flint, M., El-Alayli, A., Ridnour, H., & Peterson, M. (2005). Gender differences in spiritual well-being: Are females more spiritually-well than males?. *American Journal of Health Studies*, 20, 80-84.
- Hawks, S. R., Hull, M. L., Thalman, R. L. & Richins, P. M. (1995). Review of spiritual health: definition, role, and intervention strategies in health promotion. *American Journal of Health Promotion*, 9(5), 371-378. <https://doi.org/10.4278/0890-1171-9.5.371>
- Heng, P. H., Lathiifah, S., & Hutabarat, F. (2022). Relationship between spiritual well-being and quality of life of university x students during covid-19. *Quaerens: Journal of Theology and Christianity Studies*, 3(2), 173-189. <https://doi.org/10.46362/quaerens.v3i2.53>
- Hill P. & Pargament K. I. (2015). Din ve Maneviyatın Kavramsallaştırılması ve Ölçülmesindeki Gelişmeler. *Beden ve Ruh Sağlığı Araştırmaları İçin Olası Bulgular* (Çev. M.Ulu), *Bilimname*, 28(1): 343-368.

- Hill, P. C. & Pargament, K. I. (2008). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality: Implications for physical and mental health research. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(1), 3–17. <https://doi.org/10.1037/1941-1022.S.1.3>
- Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. W., McCullough, M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B. & Zinnbauer, B. J. (2013). Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma: Birleşme ve Ayrılma Noktaları (Çev. N. Kimter,). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (3), 85-118.
- Holland, K. J., Lee, J. W., Marshak, H. H. & Martin, L. R. (2016). Spiritual intimacy, marital intimacy, and physical/psychological well-being: Spiritual meaning as a mediator. *Psychology of Religion and Spirituality*, 8(3), 218– 227. <https://doi.org/10.1037/rel0000062>
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.
- Jafari, E., Dehshiri, G. R., Eskandari, H., Najafi, M., Heshmati, R., & Hoseinifar, J. (2010). Spiritual well-being and mental health in university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1477-1481.
- Kämmerle, M., Unterrainer, H.-F., Dahmen-Wassenberg, P., Fink, A. & Kapfhammer, H.-P. (2014). Dimensions of Religious/Spiritual Well-Being and the Dark Triad of Personality. *Psychopathology*, 47(5), 297–302. <https://doi:10.1159/000358563>
- Karaaziz, M., ve Erdem-Atak, İ. (2013). Narsisizm ve narsisizmle ilgili araştırmalar üzerine bir gözden geçirme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1(2), 44-59.
- Karaman, M. (2018). *Psikolojik sermaye ve maneviyat algısının algılanan performansa etkisi: Sağlık çalışanlarında bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Z. ve Selçuk, O. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Manevi İyi Oluşlarının Açıklanmasında Psikolojik Esneklik ve Çeşitli Demografik Değişkenlerin Rolü. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 37-46. <https://doi.org/10.32329/uad.1112809>
- Kardaş, S. (2017). *Sanal kimlik ve spiritüel iyi oluşun üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimlerini yordayıcılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kartopu, S. (2013). Narsisizmin dindarlık eğilimleriyle ilişkisi: Gümüşhane Üniversitesi örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (6), 625-649.

- Kasapoğlu, F. (2013). *Üniversite öğrencilerinde iyilik hali ile özgecilik arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kasapoğlu, F. (2020). Examining the relationship between fear of COVID-19 and spiritual well-being. *Spiritual Psychology and Counseling*, 5, 341-354. <https://dx.doi.org/10.37898/spc.2020.5.3.121>
- Kernberg, O. (1967). Borderline Personality Organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15(3), 641-685. <https://doi.org/10.1177/000306516701500309>
- Kernberg, O. (2008). *Aggressivity, Narcissism, and self-destructiveness in the psychotherapeutic Rela: New developments in the psychopathology and psychotherapy of severe personality disorders*. Yale University Press.
- Kernberg, O. (2019). *Sınır durumlar ve patolojik narsisizm*. (5 b.). (Çev. M. Atakay). Metis Yayınları.
- Kernberg, O. F. (1972). Early ego integration and object relations. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 193(1 Patterns of I), 233–247. <https://doi:10.1111/j.1749-6632.1972.tb27840.x>
- Kızıllırmak, Ö. (2015). *Genç yetişkinlerde yaşamda anlamın maneviyat ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kızıltan, H. (2000). *Narcissistic personality inventory (npi) ölçeğinin Türkçe formu dil eşdeğerliliği, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıltan, H. (2016). Narsisizm ve Psikopatolojisi, *İstanbul Psikomitoloji Çalışma Grubu*, <http://www.psikomitoloji.com/attachments/article/79/narsisizm.makalesi.pdf>.
- Kocagöz-Uzun, S. (2019). *Narsisizm ve dindarlık ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koenig, H. G. (2008). Concerns About Measuring “Spirituality” in Research. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 196(5), 349–355. <https://doi:10.1097/NMD.0b013e31816ff796>
- Kohut, H. (1968). The Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 23(1), 86–113. <https://doi:10.1080/00797308.1968.11822951>
- Kohut, H. (1998a). *Kendiliğin Çözümlemesi*. (1 b.). (Çev. C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal, C. İşcan). Metis Yayınları.

- Kohut, H. (1998b). *Kendiliğin Yeniden Yapılanması* (1.b.). (Çev. O. Cebeci). Metis Yayınları.
- Korkmaz, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Selfitis, Narsisizm, Dini Davranış Ve Dini İbadet İlişkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1089-1119. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.725660>
- Korkut-Owen F. ve Demirbaş-Çelik N. (2018). Yaşam Boyu Sağlıklı Yaşam ve İyilik Hali. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 10(4), 440-453. <https://doi.org/10.18863/pgy.364108>
- Köylü, M. (2010). Ruh ve beden sağlığı üzerine yapılan araştırmaların bir değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(28), 5-36. <https://doi.org/10.17120/omuifd.40460>
- Kutlu, Ö., Ermin, C. ve Aygin, D. (2020). Yoğun bakım hemşirelerinin spiritüel iyi oluşları ile manevi bakım algılarının değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, 3(3), 130-142.
- Levander, S. (2018). The scale of evil-interjudge reliability and associations with predictor variables. *Forensic Science & Addiction Research*, 2(5). <https://doi.org/10.31031/fsar.2018.03.000555>
- Love, D. T. (2013). *Understanding the relationship between narcissism and spirituality*. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (1427860244). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/understanding-relationship-between-narcissism/docview/1427860244/se-2>
- Mahalik, J. R., & Lagan, H. D. (2001). Examining masculine gender role conflict and stress in relation to religious orientation and spiritual well-being. *Psychology of Men & Masculinity*, 2(1), 24–33. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.2.1.24>
- Masterson, J. F. (2011). *Kendilik bozukluklarının psikoterapisi*. (Çev. M. Benveniste, P. Özdemir). Litera Yayıncılık.
- Masterson, J. F. (2014). *Narsistik ve Borderline Kişilik Bozuklukları*. (Çev. B. Açıl). Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Miller J. D., Lynam D. R., Hyatt C. S. & Campbell W. K. (2017). Controversies in narcissism. *The Annual Review of Clinical Psychology*, 13(1), 291-315. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032816-045244>
- Miller, J. D., Campbell, W. K., & Pilkonis, P. A. (2007). Narcissistic personality disorder: Relations with distress and functional impairment. *Comprehensive Psychiatry*, 48, 170–177. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2006.10.003>

- Moberg, D. O. (1984). *Subjective Measures of Spiritual Well-Being*. *Review of Religious Research*, 25(4), 351. <https://doi:10.2307/3511368>
- Moberg, D. O. (2010). Spirituality research: measuring the immeasurable? Perspectives on Science and Christian Faith, 62(2), 99-114.
- Moss, S. A., & Wilson, S. G. (2015). The Prevailing Origin of Psychological Problems in Young People: A Dissociation from the Future. *Issues in Social Science*, 3(1), 15. <https://doi:10.5296/iss.v3i1.6768>
- Myers, J. E., Sweeney, T. J. & Witmer, J. M. (2000). The Wheel of Wellness Counseling for Wellness: A Holistic Model for Treatment Planning. *Journal of Counseling & Development*, 78(3), 251–266. <https://doi:10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x>
- Opatz, J. P. (1986). Stevens Point: A Longstanding Program for Students at a Midwestern University. *American Journal of Health Promotion*, 1(1), 60–67. <https://doi:10.4278/0890-1171-1.1.60>
- Oracion, E. G., & Madrigal, D. V. (2019). Catholic Identity and Spiritual Well-Being of Students in a Philippine Catholic University. *Recoletos Multidisciplinary Research Journal*, 7(2), 47–60. <https://doi.org/10.32871/rmrj1907.02.04>
- Ozan, E., Kırkpınar, İ., Aydın, N., Fidan, T. ve Oral, M. (2008). Narsisistik kişilik bozukluğu: Gelişim süreçleri ve yaşamı. *RCHP-Review Cases Hypotheses Psychiatry*, 2, 25-37.
- Özdemir, R. ve Öz Soysal, F. S. (2023). Beliren Yetişkinlerde Psikolojik Esneklik: Nitel Bir Çalışma Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (58), 2663-2681. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1314755>
- Palmer, D. K. (2010). *Spirituality in therapists and its relationship to mindfulness, empathy, and social desirability*. (Unpublished doctoral dissertation). Marywood University.
- Pargament, K. I. (1999). The Psychology of Religion and Spirituality? Yes and No. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 9(1), 3–16. https://doi:10.1207/s15327582ijpr0901_2
- Pargament, K. I., Murray-Swank, N. A. ve Tarakeshwar, N. (2005). An empirically-based rationale for a spiritually-integrated psychotherapy. *Mental Health, Religion & Culture*, 8(3), 155–165. <https://doi.org/10.1080/13694670500138940>
- Park, C. & Jang, Y. (2021). A Meta-Analysis of Central Characteristics and Peripheral Manifestations of Narcissism: Focused on Korean University Students. *The Korean Journal of Counseling and Psychotherapy*, 33(1), 417-448, <https://doi.org/10.23844/kjcp.2021.02.33.1.417>

- Pierce, M., Hope, H., Ford, T., Hatch, S., Hotopf, M., John, A., Kontopantelis, E., Webb, R., Wessely, S., McManus, S. & Abel, K. M. (2020). Mental health before and during the COVID-19 pandemic: a longitudinal probability sample survey of the UK population. *The Lancet Psychiatry*. [https://doi:10.1016/s2215-0366\(20\)30308-4](https://doi:10.1016/s2215-0366(20)30308-4)
- Pincus, A., Ansell, E., Pimentel, C., Cain, N., Wright, A. & Levy, K. (2009). Initial construction and validation of the pathological narcissism inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365-379. <https://doi.org/10.1037/a0016530>
- Rank, O. (1972). The double: a psychoanalytic study. *South Atlantic Bulletin*, 37(2), 90. <https://doi.org/10.2307/3197732>
- Raskin, R. & Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890–902. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.5.890>
- Raskin, R. N. & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological reports*, 45(2).
- Rataj, D. M. (2003). *Changes in pathological narcissism from midlife to older adulthood*. Northwestern University.
- Reidy, D. E., Zeichner, A., Foster, J. D. & Martinez, M. A. (2008). Effects of narcissistic entitlement and exploitativeness on human physical aggression. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 865–875. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.10.015>
- Ronningstam, E.F. & Maltzberger, J.T. (1998). Pathological Narcissism and Sudden Suicide-Related Collapse. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 28: 261-271. <https://doi.org/10.1111/j.1943-278X.1998.tb00856.x>
- Rossano, M.J. (2007). Supernaturalizing Social Life. *Hum Nat* 18, 272–294. <https://doi.org/10.1007/s12110-007-9002-4>
- Roth, P. D. (1988). Spiritual well-being and marital adjustment. *Journal of Psychology and Theology*, 16(2), 153–158. <https://doi.org/10.1177/009164718801600204>
- Rozenblatt, S. (2002). *In defense of the self: The relationship of self-esteem and narcissism to aggressive behavior* (Doctoral dissertation, Long Island University, The Brooklyn Center).
- Salkind, N. J. (Ed.). (2010). *Encyclopedia of research design* (Vol. 1). Sage.
- Sarı, R. E. (2022). *Üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ, maneviyat ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Seaward, B. L. (1991). Spiritual Wellbeing: A Health Education Model. *Journal of Health Education*, 22(3), 166–169. <https://doi:10.1080/10556699.1991.1061460>
- Shamsaldini, A., Bahri, M. Z. & Yaghoubi, A. (2014). Correlation between Dimensions of Perfectionism and Defense Mechanisms with Narcissism in Students of Islamic Azad University-Tonekabon Branch. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 3(4), 849.
- Sheinov, V.P. & Dziavitsyn, A.S. (2022). Relations of social media addiction with impulsivity, narcissism and assertiveness in Belarusian and Ukrainian university students. *RUDN Journal of Psychology and Pedagogics*, 19(2), 233–252. (In Russ.) <http://doi.org/10.22363/2313-1683-2022-19-2-233-252>
- Solmaz, M. M. (2021). *Üniversite öğrencilerinde dindarlık ve narsistik eğilim ilişkisi: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Surbone, A. & Baider, L. (2010). The spiritual dimension of cancer care. *Critical Reviews in Oncology/ Hematology*, 73(3), 228–235. <https://doi:10.1016/j.critrevonc.2009.03>
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics (6th ed.)*. New Jersey: Pearson.
- The Amerikan Heritage Dictionary of English Language, <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=spirit>, Erişim Tarihi: 14.01.2024.
- Thompson Jr., E. H., & Remmes, K. R. (2002). Does Masculinity Thwart Being Religious? An Examination of Older Men's Religiousness. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(3), 521–532. <https://doi.org/10.1111/1468-5906.00135>
- Toprak, Y. (2018). *Maneviyat, yaşam amaçları ve iyi oluş arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tosyalıoğlu, M. B. (2021). *Üniversite öğrencilerinde maneviyat ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, K. (2022). Narsistik Kişilik Bozukluğu ve Psikodinamik Alt Tipleri. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 5(9), 114-129.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2023). Narsisizm. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20.10.2023.

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2024). Maneviyat. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 7.01.2024.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2024). Din. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22.05.2024.
- Twenge, J. M. & Campbell, W. K. (2015). Asrın Vebası Narsisizm İlleti, (Çev. Özlem Korkmaz). Kaknüs Yayınları.
- Twenge, J. M., Konrath, S., Foster, J. D., Keith Campbell, W. & Bushman, B. J. (2008). Egos Inflating Over Time: A Cross-Temporal Meta-Analysis of the Narcissistic Personality Inventory. *Journal of Personality*, 76(4), 875–902. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00507.x>
- Üzümcü, E. (2016). *Büyüklenmeci ve kırılğan narsisistik kişilik özellikleri ile ilişkili faktörlerin şema terapi modeli çerçevesinde incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- van Uden, M. H. F. & Zondag, H. J. (2010). I Just Believe in Me: Narcissism and Religious Coping. *Archive for the Psychology of Religion*, 32(1), 69-85. <https://doi.org/10.1163/008467210X12626615185702>
- Vonk, R. & Visser, A. (2021). An exploration of spiritual superiority: the paradox of self-enhancement. *European Journal of Social Psychology*, 51(1), 152-165. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2721>
- Watson, P. J., Hood, R. W., Morris, R. J., & Hall, J. R. (1986). The relationship between religiosity and narcissism. *Counseling and Values*, 31(2), 179-184. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007x.1986.tb00490.x>
- Weidmann, R., Chopik, W., Ackerman, R., Allroggen, M., Bianchi, E., Brecheen, C., ... & Back, M. (2023). Age and gender differences in narcissism: a comprehensive study across eight measures and over 250,000 participants. <https://doi.org/10.31234/osf.io/5ygtc>
- Westerman, J. W., Bergman, J. Z., Bergman, S. M., & Daly, J. P. (2012). Are Universities Creating Millennial Narcissistic Employees? An Empirical Examination of Narcissism in Business Students and Its Implications. *Journal of Management Education*, 36(1), 5-32. <https://doi.org/10.1177/1052562911408097>
- Wink, P. & Dillon, M. (2008). Religiousness, spirituality, and psychosocial functioning in late adulthood: findings from a longitudinal study. *Psychology of Religion and Spirituality*, S(1), 102-115. <https://doi.org/10.1037/1941-1022.s.1.102>
- Wink, P., Dillon, M., & Fay, K. (2005). Spiritual seeking, narcissism, and psychotherapy: how are they related? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44(2), 143-158. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2005.00272.x>

- World Health Organization, (2024). Mental health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>, Erişim Tarihi: 5.02.2024.
- Xiong, J., Lipsitz, O., Nasri, F., Lui, L. M. W., Gill, H., Phan, L., Li, D. C., Iacobucci, M., Ho, R., Majeed, A. & McIntyre, R. S. (2020). Impact of COVID-19 Pandemic on Mental Health in the General Population: A Systematic Review. *Journal of Affective Disorders*. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.08.001>
- Yang, W., Cun, L., Du, X., Yang, J., Wang, Y., Wei, D., ... & Qiu, J. (2015). Gender differences in brain structure and resting-state functional connectivity related to narcissistic personality. *Scientific Reports*, 5(1). <https://doi.org/10.1038/srep10924>
- Yıldırım, E. ve Tastan, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde narsistik kişilik eğilimleri ve sosyal görünüş kaygısının problemlili internet kullanımı üzerinde yordayıcı rolü. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 79-100.
- Yılmaz, M. T. (2014). Obez benlik: Narsisizm. *Eleştirel Pedagoji*, 6(35), 55-65.
- Young, J. S., Cashwell, C. S. & Shcherbakova, J. (2000). The moderating relationship of spirituality on negative life events and psychological adjustment. *Counseling and Values*, 45(1), 49-57. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2000.tb00182.x>
- Yun, K., Kim, S. H. & Awasu, C. R. (2019). Stress and impact of spirituality as a mediator of coping methods among social work college students. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(1), 125-136. <https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1491918>
- Ziapour, A., Khatony, A., Jafari, F., & Kianipour, N. (2017). Prediction of the dimensions of the spiritual well-being of students at kermanshah university of medical sciences, iran: the roles of demographic variables. *Journal of clinical and diagnostic research*, 11(7), 5-9. <https://doi.org/10.7860/JCDR/2017/25114.10314>
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I. & Scott, A. B. (1999). The Emerging Meanings of Religiousness and Spirituality: Problems and Prospects. *Journal of Personality*, 67(6), 889–919. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00077>
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A. B. & Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(4), 549- 564.
- Zinnbauer, B. J. & Pargament, K. I. (2005). Religiousness and Spirituality. *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (Ed.), p. 21-42.

EKLER

EK-1: KATILIMCI ONAY FORMU

Değerli katılımcılar,

Bu araştırma, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Manevi Danışmanlık ve Rehberlik yüksek lisans programı öğrencisi Nurefşan BOYLU tarafından yürütülmektedir. Araştırmanın amacı İstanbul'da okuyan üniversite öğrencilerindeki maneviyat ve narsistik eğilim ilişkisini incelemektir. Araştırma, ortalama 10-15 dakikanızı alacaktır. Araştırmaya katılımınız gönüllülük esasına dayalıdır. Bu araştırmanın sonuçları bireysel olarak değerlendirilmeyeceği için kimliğinizi (ad, soyad vb.) açığa çıkaracak hiçbir soru yoktur. Tüm bilgiler sadece araştırma amaçlı kullanılıp gizli tutulacaktır.

Herhangi bir sorunuz varsa aşağıdaki e-posta adresinden araştırmacıyla iletişim kurabilirsiniz.

Şimdiden özveriniz için teşekkür ederiz.

Katılımcı Onayı

Araştırmayla ilgili bölümleri okudum ve anladım. Araştırmaya gönüllü olarak katılıyorum. ☐

EK-2: KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler, Aşağıda bazı ölçek maddeleri yer almaktadır. Sizden istenen her maddeyi okuyup, doğru cevaplamaktır. Soruları cevaplandırırken hiçbir madde boş bırakılmamalıdır.

1) Cinsiyetiniz:

(a) Kadın (b) Erkek

2) Yaşınız:

3) Okumakta olduğunuz üniversite:

4) Fakülte/Bölüm:

5) Sınıf Düzeyiniz:

a)Hazırlık b)1.Sınıf c)2.Sınıf d)3.Sınıf e)4.Sınıf f)5. Sınıf g)6. Sınıf

6) Medeni haliniz:

(a) Evli (b) Bekar

7) Kardeş Sayınız (Kendiniz hariç):

8) Doğum Sıranız (Baştan itibaren kaçınıcı kardeşsiniz?):

9) Kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? (Dindardan kasıt, dinin getirmiş olduğu emir ve yasaklara uyma; maneviyattan kasıt, spiritüel yaşantılara önem verme vs.)

(a) Dindar

(b) Manevi

(c) Hem dindar hem manevi (ikisi de)

(d) Ne dindar ne manevi (ikisi de değil)

EK-3: NARSİSTİK KİŞİLİK ENVANTERİ-13

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneği işaretleyiniz.		Tamamen katılmıyorum (1) —————> Tamamen katılıyorum (5)				
		Tamamen katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1.	Diğer insanların üzerinde yetkim olmasından hoşlanırım	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2.	Kuvvetli bir güç isteğim vardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3.	İnsanlar her zaman benim otoritemi tanımaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4.	Doğuştan bir liderim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12.	Diğer insanlardan çok şey beklerim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13.	Hak ettiğim her şeyi alana kadar asla tatmin olmayacağım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

EK-4: SPİRİTÜEL İYİ OLUŞ ÖLÇEĞİ

	Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin numarasını işaretleyiniz. Numaraların anlamları: (1) Bana Hiç Uygun Değil (2) Bana Uygun Değil (3) Bana Biraz Uygun (4) Bana Oldukça Uygun (5) Bana Tamamen Uygun Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız. En uygun yanıtı vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederiz.	Bana hiç uygun değil	Bana uygun değil	Bana biraz uygun	Bana oldukça uygun	Bana tamamen uygun
1.	İlahi bir güce bağlı olmak bana güven verir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2.	Doğaya saygı duyulması gerektiğini düşündürm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3.	Hayata dair bir hoşnutsuzluk duygusu hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4.	Bir problemle karşılaştığımda Allah'ın yardımını hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
27.	Her şeyin elimde olmadığını bilmek üzüldüğüm olaylar karşısında bir teselli kaynağıdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
28.	Yeryüzündeki her doğal varlığın eşsiz olduğuna inanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29.	Dünya hayatının geçici olduğuna inanmak beni hırslarımdan arındırır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

EK-5: BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU ONAYI

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU (Karar Sureti)

Toplantı Tarihi: 05.09.2022

Toplantı Sayısı : 2022/09

KARAR NO: 2022/09-2: Sosyal Bilimler Enstitüsü Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Yüksek Lisans öğrencisi Nurefşan BOYLU'nun "Üniversite Öğrencilerinde Maneviyat ve Narsistik Eğilim İlişkisi:İstanbul Örneği" konulu bilimsel çalışma ve araştırma yapmaya ilişkin talebi incelenmiş olup, yapılan değerlendirme sonucunda "Üniversite Öğrencilerinde Maneviyat ve Narsistik Eğilim İlişkisi:İstanbul Örneği" konulu bilimsel çalışmada etik açıdan bir sakınca olmadığına oybirliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR
05.09.2022

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN
Başkan

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Nurefşan	BOYLU	
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Arapça	İngilizce	
ve Düzeyi	İyi	Orta	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2011	2015	Kartal Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2015	2020	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	2021	2024	İstanbul 29 Mayıs Üni. MDR Tezli Yüksek Lisans Programı
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1. Ketebe Yayınları	2024	-	Albayrak Grubu
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih: İmza: Adı Soyadı:	02.07.2024 Nurefşan BOYLU	

